Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

Landsbladet

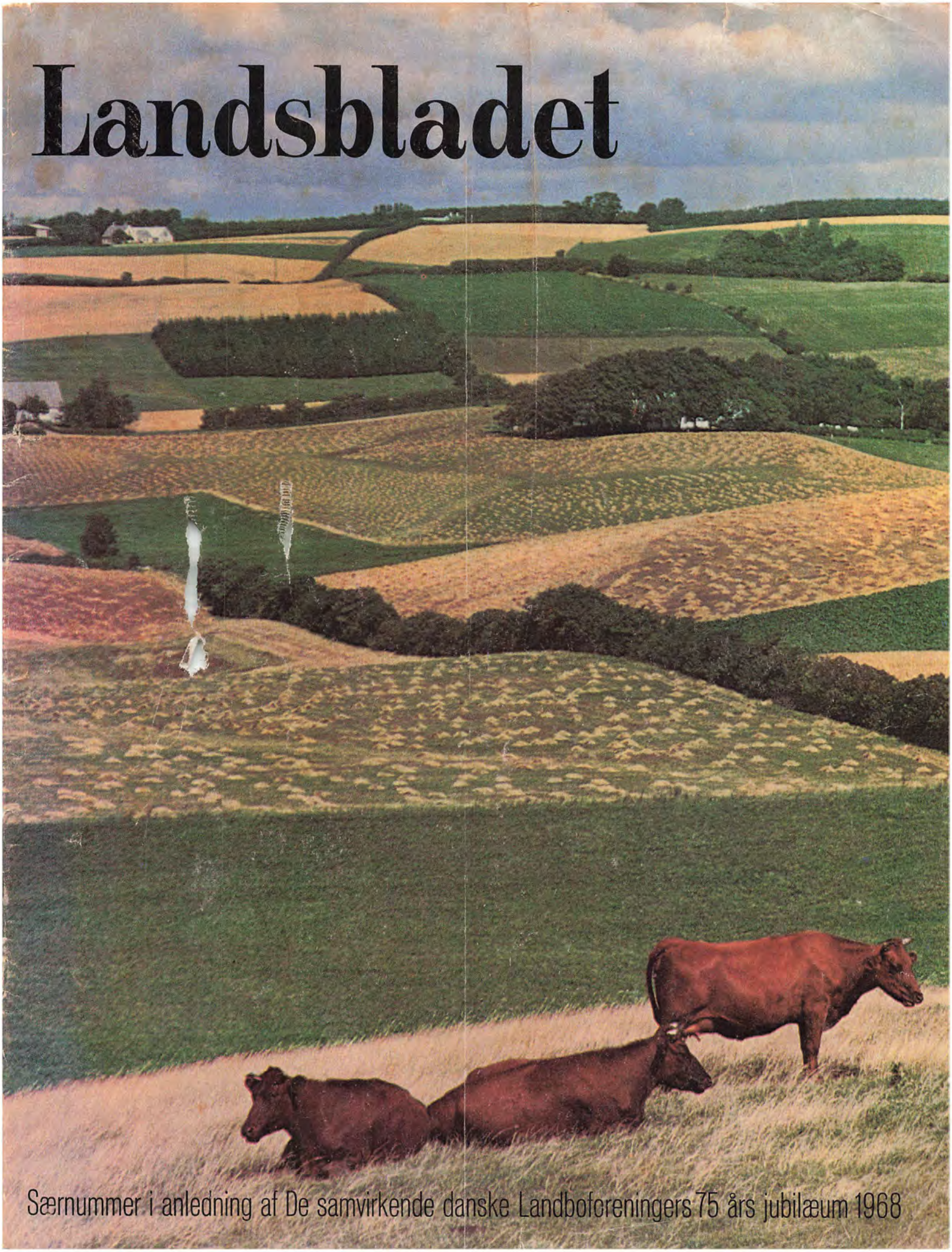

Særnummer i anledning af De samvirkende danske Landboforeningers 75 års jubilæum 1968

Landsbladet har bedt forfatterinden Cecil Bødker om i 75-året for De samv. danske Landboforeningers oprettelse at skrive et digt til den danske landmand. – Tegneren Holger Worm har illustreret.

Bondens veje

Der træder en vind i de stynede hegn
søger med varsomme hænder
på knortet bull efter frugtbarhedstegn
føler i huller hvor gammel regn
og trøske i månelys brænder
træder i blinde med spørgende fod
blidt på den sorte forvoksede rod
stryger med tusmørke-tone
den strittende oprejste krone.

Der vandrer en vind på det pløjede land
taler med tavshedens stemme
til dig om den gamle formuldede mand
som på den selvsamme bakkerand
som du, i sin tid havde hjemme.
Nu ligger han her som et hulrum kun
en form uden kød, uden øje og mund
en tanke under din ager
dit traktorhjul over ham drager.

Ham var det som brød din jord tilforn
ham var det som ryddede skoven
beredte en plads for det første korn
med åget bundet til oksens horn
og flinteskær slået i ploven.
Der går en slidsom men lige vej
fra manden i marken og her til dig
gennem fire årtusinders porte –
og dog kun så få alen borte.

Han gav dig sin økse af finhugget flint
han gav dig sin hest og sin okse
rakte fra slægtled til slægtled en splint
af sit sindelag både varsomt og stint
hvoraf også du kunne vokse.
Kartofler og træsko og myremalm
og åben skorsten og lyrehalm
fik din bedstemors morfar i gave
fra hans sønnesøns sønner i grave.

Og tidligt skilte sig smeden ud
fra bonde og bondefolks laden
ham bragte stenen et særligt bud
opmærksomt fulgte han flintens brud
og slagenes forhold til fladen.
Og var de end runden af samme rod
bønderne om ham dog aldrig forstod
kunsten at gøre sig knive
til gennem marken at drive.

Men ploven som var et krumvokset træ
begyndte at drage sin fure
på lette jorder hvor skoven gav læ
styret af mand og trukket af fæ
mellem grønne forhuggede mure.
En skyttel i muldens rendegarn går
væver med furerne år efter år
på tæppet som manden i højen
fik trådet med førstegangs-pløjen.

Krumbøjet høstede han med segl
krumbøjet greb han i sæden
en håndfuld og skar med sin nymånenegl
bed af sin mark som af bladet en snegl
med møje blandet i glæden.
Gik til sin smed med hekseskud
og smeden rettede seglen ud
og bonden rettede ryggen
og skar med en le i byggen.

Den sol som slog lyn i din bedstefars le
børster nu mejetærskerens tænder
og tøsen som bandt de ludende neg
er ingensteder mere at se,
af jern er de bindende hænder.
Mekanisk græsser den vældige hest
en stormvind af avner og buldrende blæst
tømmer de jernhårde tarme
for finhakket støvholdig varme.

Med motorlarm kører du, bonde, i dag
din tvillingeplov af porte
fra stalden fortæller fugtige slag
om malkemaskinens sugetag
i yverets aflange vorte.
Forlængst har du mættet din egen bug
med flæskesider og nymalet rug
forlængst har du fået dit møje
med eget produkt at fordøje.

Af Cecil Bødker.

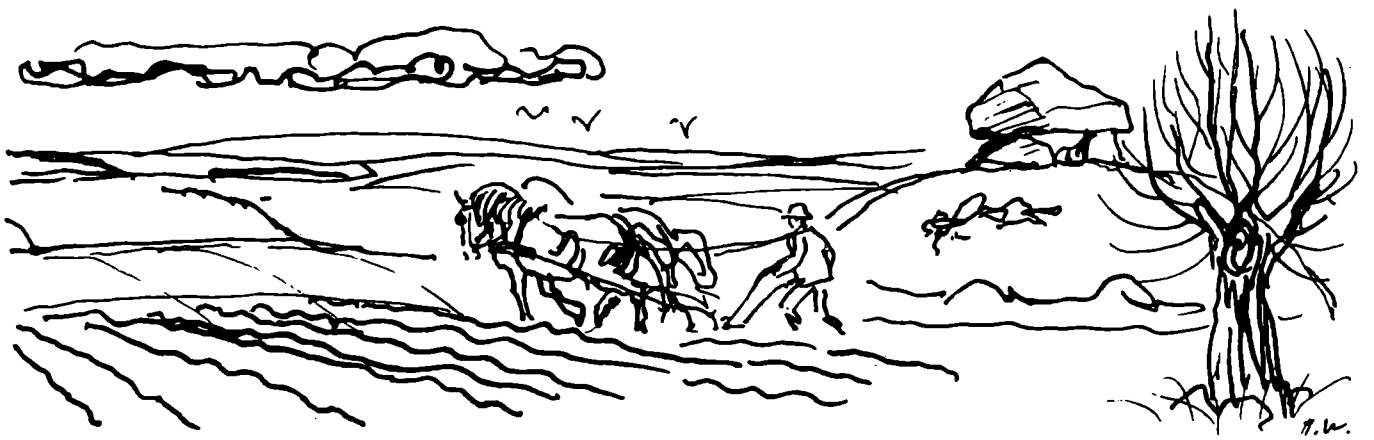

Men skylder du ikke den gamle mand
som ligger ved roden af kornet
på vrangen af dit givtige land
med magert og udslidt studespand
at støde for andre i hornet?
Lad luren gale nu som før
du sidder til halsen i lurmærket smør
og soen i stien er drægtig
din viden om landbrug er vægtig.

Lad luren tale sit gyldne sprog
og osten løbe af lande
og koen sejle og køre med tog
og finde hver eneste åben krog
bag fjerne forvitrede strande.
Der er steder nok på den brede jord
hvor underskud trækker sit golde spor
og sulten med slæbende hale
lusker i solsprukne dale.

Blæs op du vind i de stynede hegn
den gamle er vågen i marken
hans horn er stadig et adelstegn
værdifuldt for bonde og fædrene-egn
akkurat som for patriarken.
Hans væsens ild er ikke slukt
hans virke bærer stadig frugt
og fik du hans tanke i eje
så sporer du fremtidens veje.

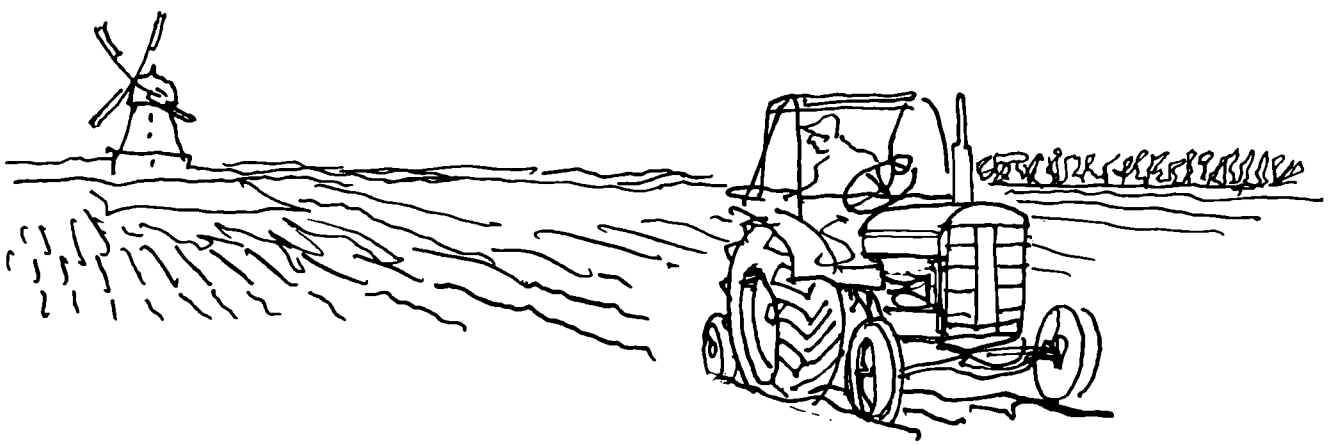

Landmandsfamilierne skal skaffes rimelige vilkår

Det er unægtelig i et for danske landmænd overordentligt barsk klima, vi passerer 75 året for oprettelsen af De samvirkende danske Landboforeninger, der med sine omkring 130.000 medlemmer er dansk landbrugs største faglige og erhvervsøkonomiske organisation.

I de senere år er der sket en meget stærk udvidelse af De samvirkende danske Landboforeningers arbejdsområde, idet de erhvervsøkonomiske og erhvervspolitiske opgaver er blevet langt mere omfattende end før. Årsagerne hertil er sikkert velkendte, den hurtige tekniske udvikling, de stadig stigende indenlandske omkostninger og den for dansk landbrug så ulykkelige opdeling af Vesteuropa i to markedsområder: et frihandelsområde, EFTA, med Danmark som medlem, hvor den fri handel kun gælder industrivarer, og et Fællesmarked, hvor der er fri handel for både industri- og landbrugsvarer, men hvor vi efterhånden klemmes ud med den danske landbrugseksport.

Det er i denne saks, dansk landbrug i dag sidder, og det er hovedårsagen til, at landboforeningerne sammen med Landbrugsrådet og husmandsforeningerne er i næsten konstant forhandling med regeringen om afværgeforanstaltninger. For at styrke samarbejdet og stå så stærkt rustet som overhovedet muligt er der i de senere år sket en stærk koordinering, idet Landbrugsrådet og landboforeningerne i fællesskab har etableret en statistisk-økonomisk afdeling. Desuden er oprettet et Fællesmarkeds-sekretariat, hvor også husmandsforeningerne er deltagere. Endelig skal nævnes Landsbladet, der for godt ti år siden afløste ca. ti landsdelsvise medlemsblade. Landsbladet har været et uvurderligt bindeled til de ca. 130.000 medlemmer og har stærkt medvirket til landboforeningernes position.

Det faglige arbejde ligger i faste rammer i de lokale foreninger, og dette arbejde bør sikkert koordineres yderligere. Der er dog næppe meget, der taler for en sammenlægning i stort omfang af de 139 lokale landboforeninger.

Dette arbejde er det faglige fundament for vejledningsarbejdet hos landmændene, og det er af overordentlig stor værdi. Der skal ved dette jubilæum lyde en fortjent tak til bestyrelser, udvalg og konsulenter for veludført, værdifuldt arbejde. De samvirkende danske Landboforeninger støtter dette arbejde i forhandlinger med regering og ministerier samt ved udlån på gode vilkår til opførelse af konsulenthuse, hvor vejledningsarbejdet kan yderligere koncentreres og koordineres.

Men det er på det erhvervspolitiske område, de fleste kræfter må sættes ind, og der står vi godt rustede i De samvirkende danske Landboforeninger med en dygtig og interesseret stab af dynamiske medarbejdere og i et snævert og tillidsfuldt samarbejde med Landbrugsrådet og husmandsforeningerne.

Opgaverne er dog svære at løse. Det er ganske enkelt dansk landbrugs fortsatte eksistens som eksporterhverv, det drejer sig om.

Vi tror ikke, at man i alle kredse af det danske samfund har gjort sig helt klart, hvilken samfundsøkonomisk omvæltning, det vil betyde, hvis 100.000 landmænd og 200.000 mennesker, som vi indirekte skaber beskæftigelse til, pludselig skal skaffes andet arbejde. 300.000 mennesker vil det dreje sig om, hvis landbrugseksporten skal afvikles og vi kun skal forsyne hjemmemarkedet. Vi vil jo også komme til at mangle over 40 procent af landets valutaindtjening, og det kan samfundsøkonomien ikke bære.

Rent bortset fra, at dansk landbrug endnu er et af verden mest effektive, er der mange både samfundsøkonomiske og menneskelige problemer i en praktisk afvikling af landbrugseksporten.

I formandsskabet fortsætter vi arbejdet med at skaffe landmandsfamilierne rimelige vilkår.

Målsætningen for den kommende landbrugspolitik er under udformning. Der må skabes rimelige økonomiske forhold, og troen på en fremtid som landmand må genskabes. Det eneste, dansk landbrug anmoder om, er konkurrence på lige vilkår med vore landmandskolleger i Vesteuropa.

Hans Pelegaard Laesen Anders Andersen

Da landboforeningerne voksede frem

Det var i landboforeningerne, at størsteparten af bondestandens faglige og politiske talsmænd trådte deres børnesko som ledere – og det var landboforeningerne, der stillede de første hold af mænd, som organiserede de fleste af landbrugets institutioner, ja også den danske andelsbevægelse i bredeste forstand.

Landsbladet's *jubilæumsartikler om landboforeningerne i fortid, nutid og fremtid er delt op i tre sektioner og fordelt på tre skribenter. I denne artikel skriver professor* Kr. Skovgaard *om bønderne og landboforeningerne frem til De samvirkende danske Landboforeningers oprettelse i 1893.*

Kr. Skovgaard, student i 1913 og agronom i 1919, studier i Amerika 1920-21, var i sine første manddomsår i første række i landboforeningernes organisationsliv, som sekretær for De samvirkende sjællandske Landboforeninger og redaktør af Sjællands Stifts Landbrugstidende 1922-37. 1937-42 var han kontorchef ved Statens Planteavlskontor og redaktør af Tidsskrift for Planteavl. Fra 1942-64 var han professor i landbrugsøkonomi ved Veterinær- og Landbohøjskolen.

De danske landboforeninger er i deres organisationsform, men da i særdeleshed i deres virksomhedsområder særprægede i sammenligning med de sammenslutninger og institutioner, som er organiseret i andre lande for at varetage landbrugets økonomiske, tekniske, ja for den sags skyld også erhvervspolitiske og sociale problemer og interesser.

Det væsentligste træk ved de danske landboforeninger er, at det er *frie foreninger*, som varetager hele medlemskredsens kollektive interessekompleks, det vil sige formidler oplysning i erhvervet og skaber kontakter dels mellem landmændene og forsøgs- og forskningsvirksomhed, dels mellem statsmagt og landbrugserhverv og i det hele taget udøver en afgørende indflydelse på udformningen af de vigtigste spørgsmål, man samler under begrebet landbrugs- og jordpolitik. Modsætningsvis er i andre lande varetagelsen af landbrugets produktionsmæssige problemer organiseret under og forvaltet af offentlige organer eller institutioner, hvis omkostninger afholdes ved skatter, som bæres af det offentlige eller betales af landbruget, medens de erhvervspolitiske landbrugsproblemer varetages af særlige interesseforeninger, „pressionsgrupper".

Gårdmandsstandens fremgang

Hvis man indledningsvis vil skønne over, hvilken organisationsform der igennem tiden har været mest effektiv, eller lad os sige mest produktiv, så tør man uden at

En sommeraften ved åen i 1895. – Det er Gødstrups gamle præstegård ved Herning, der ses i baggrunden. I forgrunden nyder præstegårdsforpagteren og hans familie (mine bedsteforældre) aftenstemningen ved åen, skriver Lars Otto Jespersen, Gødstrup, der har indsendt billedet til Landsbladets fotokonkurrence.

begå en utilbørlig selvovervurdering sige, at det har den danske, fordi den har været så jordnær, som den har.

Det er manden med hånden på ploven, der direkte har bestyret sit eget interesseområde i dette forhold, og så mangesidigt, som dette har været, har der altid været liv over feltet igennem de faglige og personlige kontakter, der skabtes ved fremmøder til drøftelser i foreningerne.

Hermed møder man en særlig side af landboforeningernes indflydelse og virkninger. Disse kan så langt fra – som man er så tilbøjelig til at gøre det – måles i landbrugets tekniske og materielle fremskridt, såsom høstudbytte, mælkeudbytte, forrentningsprocent og så videre. Man må i høj grad tage også foreningernes personlighedsskabende betydning i betragtning. Dette gælder stadig, men var da i særdeleshed tilfældet i foreningernes første snese år, igennem hvilke den danske gårdmandsstand skridt for skridt tilkæmpede sig den sociale ligestilling med andre borgere, som den igennem tiderne var blevet berøvet ved den politiske magtfordeling. Det var i landboforeningerne, at størsteparten af bondestandens faglige og politiske talsmænd trådte deres børnesko som ledere, og det var landboforeningerne, der stillede de første hold af mænd, som organiserede de fleste af landbrugets institutioner, ja også den danske andelsbevægelse i bredeste forstand.

Landboforeningernes oprettelse

Landboforeningerne er som ovenfor omtalt frie foreninger oprettet enkeltvis i tidens løb på nogle enkelte mænds initiativ og med fri tilslutning af en egns landmænd. De første lokale sammenslutninger til fremme af landbruget oprettedes i løbet af den første halve snes år af det 19. århundrede. Motiverne for deres oprettelse skal senere omtales, men sammenslutningerne havde en noget anden karakter end de senere oprettede landboforeninger, hvilket fremgår af deres navne. De var „selskaber", ikke „foreninger", for eksempel „Efterslægtsselskabet på Bornholm", oprettet i 1805 som det første lokale selskab, „Selskabet til oplysningens og industriens fremme på Lolland-Falster", 1809, „Fyns stifts patriotiske Selskab", 1810, „Århus amts økonomiske Selskab", 1810, „Holbæk amts økonomiske Selskab, 1812 og så videre.

Pengekrisen i 1813 og den store landbokrise 1818-28 standsede oprettelsen af nye selskaber, og flere af de bestående gik i stå, men fra trediverne begynder man igen at oprette nye sammenslutninger, og betegnelsen landboforeninger vandt efterhånden hævd både af navn og gavn. I 1850 var der oprettet i alt ca. 25 af de nu bestående foreninger, men i århundredets sidste halvdel tog oprettelsen fart, og omkring 1900 var man nået op på i alt 95 foreninger. Endelig er i dette århundrede oprettet mange nye foreninger, især i Jylland, og med tilgangen af sønderjyske foreninger i 1920 kom det samlede antal op på 139 i 1967.

De første selskaber omfattede som regel et amt, hvilket endnu i dag kommer til udtryk ved, at alle danske amters navne undtagen to indgår i navnet på en landboforening eller som erindring om oprettelsen af et økonomisk selskab i et amt. Imidlertid gav amterne for store af-

Øverste billede: Bøndergårde og ejendomme er ofte smukt indpasset i dansk natur. Forhåbentlig vil strukturændringerne i landbruget og kommende tiders byggeformer ikke gribe for stærkt ind i denne harmoni.

På det nederste billede ser man fra Stændertorvet i Roskilde ind gennem porten til „Palæet" (nu bispegård m. v.), hvor den første danske stænderforsamling holdtes i 1836. Den næste stænderforsamling holdtes i Viborg året efter.

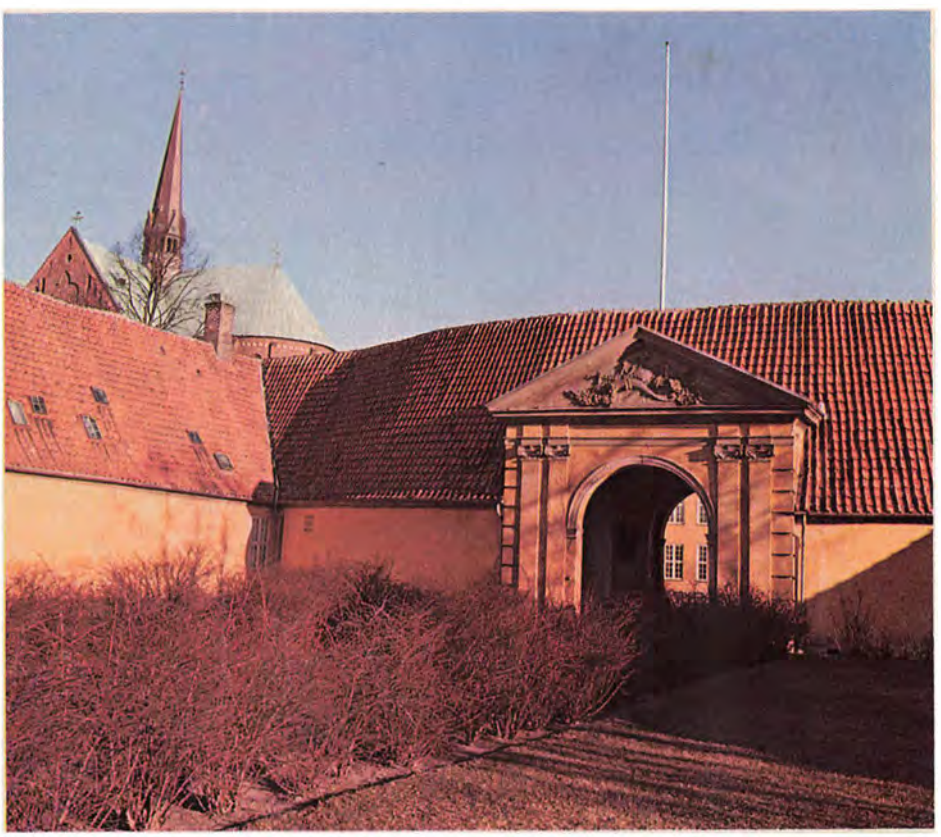

stande til, at de enkelte foreningers virksomhed kunne nå ud til medlemmerne i hele området, og i særdeleshed af denne grund begyndte man landboforeningsmæssigt at „udstykke" amterne, en proces, der som omtalt har været i gang lige op imod nutiden.

Men også fælles interesser af landbrugsmæssig og produktionsmæssig karakter spillede en rolle for oprettelsen af nye foreninger. Desuden kom en god del lokalpatriotisme og personlige kompetencestridigheder ind i billedet.

Denne „udstykningsproces" kunne på den anden side medføre ulemper, hvor den førtes for vidt, hvilket blev mærkbart især i nyere tid, hvor mange foranstaltninger, der krævede stigende pengetilskud til foreningernes drift, blev aktuelle. De derved opståede vanskeligheder med at finansiere fremskridtene i foreningernes arbejde har dog i stor udstrækning kunnet løses igennem samarbejde imellem naboforeninger eller oprettelse af små, ret uformelle „samvirksomheder", for eksempel inden for et amt.

Mændene bag landboforeningernes vækst

I nyere tid har landboforeningerne stået som eksponent for den befolkningsgruppe, man oprindeligt kaldte bondestanden, og som omfattede selvejer- og fæstebønder, gårdmændene, der var landbefolkningens middelklasse; som de lavere sociale lag betragtedes husmændene og daglejerne, og som de højere: godsejeraristokratiet, proprietærerne, der ejede gårde på 12-20 tdr. hartkorn samt forpagtere af de større gårde. De to sidstnævnte grupper, proprietærer og forpagtere, var overvejende af borgerlig eller bondeherkomst, folk, som for øvrigt efterhånden ofte erhvervede sig hovedgårde.

Endelig havde der i landdistrikterne først i det 19. århundrede udviklet sig en om ikke særlig talrig, så dog social betydningsfuld gruppe af landmænd, der ved hjælp af indtægter fra småindustri eller handel placerede sig i et højere socialt lag end bønderne. Disse grupper af større landbrugere var tilsammen aldrig særligt talrige, højst vel ca. 3.000 landbrugere ud af et samlet antal bønder og storbrugere på ca. 60.000 i begyndelsen af det 19. århundrede, men det var overvejende mænd fra disse grupper, der helt op til århundredets sidste trediedel gik foran i anvendelsen af de landbrugstekniske fremskridt, og som oprindeligt tog initiativet til oprettelsen af og stod i ledelsen for de efterhånden opvoksende landboforeninger. Endnu for året 1900 angiver H. Hertel, at halvdelen af landboforeningsformændene var mænd uden for bondestanden, en andel, der dog allerede i 1920 var faldet til 20 procent.

Den førende stilling, som de nævnte grupper indtog i landbrugets tekniske udvikling i størsteparten af det 19. århundrede, beroede foruden på politisk magt på to storbrugerfordele – dels bedre uddannelse og større faglig viden, hvormed fulgte større personlig frigjorthed og evne til personlig udfoldelse i tale og skrift, dels større mulighed for kapitaldisposition ved optagelse af kreditter i byerne, ja i udlandet. Disse storbrugerfordele formindskedes eller bortfaldt efterhånden som forsøgsvirksomheden udvikledes og den faglige oplysning nåede ud til og blev accepteret af den brede landbefolkning, ligesom organiseringen af landbrugskreditten i kreditforeninger og sparekasser gav også de middelstore og mindre landbrugere adgang til lånekapital.

Det kgl. danske Landhusholdningsselskabs betydning

En særlig betydning ved formidlingen af landbrugets tekniske fremskridt og faglige fremgang fik Det kgl. danske Landhusholdningsselskab igennem hele det 19. århundrede. Selskabet var oprettet i 1769 i oplysningens tidsalder og under den patriotiske begejstrings rus, der dengang gik over vort land: kort udtrykt var dets formål at støtte og fremme erhvervenes udvikling og produktivitet, styrke vindskibeligheden og fremme oplysningen.

Selskabet fik aldrig nogen særlig talstærk tilslutning, men på grund af medlemskredsens og ledelsens personlige og faglige kvalifikationer kom det lige til slutningen af det 19. århundrede til at fungere som landbrugets centrale, faglige institution, der øvede en betydelig indflydelse på det fagligt-tekniske fremskridt, som det ofte selv tog initiativet til at gennemføre. I dets indsats indgik også tilskyndelse til oprettelse af landboforeninger, derimod holdt selskabet sig fri af landbrugets erhvervspolitik, selv om dets ledere og medlemmer var stærkt engageret på dette område. En tidlig og væsentlig virkning af selve dets eksistens var imidlertid oprettelsen af de omtalte 10–12 økonomiske selskaber i det første årti af det 19. århundrede. De kredse, der stod bag oprettelsen af disse lokale selskaber var af samme kategori som de, der oprettede Landhusholdningsselskabet, og som i hine tider kaldte sig „intelligensen". Den var i provinsbyer og amter repræsenteret ved højere embedsmænd, som amtmænd, provster og præster samt større landbrugere, eventuelt storhandelsmænd. Derimod savnedes ganske repræsentanter for bondestanden eller det mindre landbrug, som bondebruget blev kaldt langt op i det 19. århundrede. Så vidt vides var Landhusholdningsselskabets eneste repræsentant for bondestanden igennem et lille århundrede arvefæster *Hans Jensen*, Bjerregård i Gentofte, Danmarks første udflytterbonde, også kaldet „den lærde bonde".

„Intelligensen" og den brede bondestand

Det vil forstås, at disse først oprettede eksklusive lokale økonomiske selskaber og det ældre Landhusholdningsselskab ikke faldt ind under nutidens begreb af landboforeninger, men de grundlagde dog en tradition for ved forenede kræfter og ud fra idealistiske motiver at arbejde for fremskridt og oplysning i landbruget, i særdeleshed i bondebruget, som ikke selv havde mulighed for at skaffe sig viden om de landbrugstekniske fremskridt, der blev gjort i de vesteuropæiske foregangslande Nederlandene, England og efterhånden også en del af de tyske stater.

Deres viden ønskede de at formidle til det danske landbrug og da især til det teknisk tilbagestående bondebrug, der dyrkede 75-80 procent af den danske jord. Man var ganske klar over, at økonomisk fremgang i bondebruget var forudsætningen ikke alene for bondestandens sociale fremskridt, men også for hele samfundsøkonomiens vækst.

De økonomiske selskaber og også mange enkelte „patrioter" beflittede sig efter bedste evne på spredning af oplysning, men man skuffedes en hel del i disse bestræbelser, fordi landbrugets brede lag ikke var modtageligt for de mange anvisninger om anvendelsen af nye fremgangsmåder, som bønderne betragtede ikke alene med betydelig skepsis, men ofte med modvilje.

Bøndernes svigtende modtagelighed for oplysningsfolkenes indsats virkede som sagt skuffende og da især hos „intelligensen", hvorefter en oprindelig sympati for den brede landbefolkning afsvækkedes, ja kunne ofte slå over i sin modsætning, åbenlys foragt. Dette forstærkedes igennem de lige ved 30 år, der gik fra udbruddet af krigen med England i 1807 og strakte sig igennem pengeforvirringen 1813-18 og den store landbrugskrise 1818-28.

Denne ulykkelige tid for vort land og især for landbefolkningen satte alle fremskridt, der kostede penge, i stå, men perioden havde en særlig virkning, som blev af grundlæggende betydning, thi ud af økonomisk og politisk modgang voksede prototyperne på „den frie danske bonde", som blev landboforeningernes faste stok, og som var med til at grundlægge vort lands moderne demokrati.

Stænderforsamlingerne og bønderne

Et første afgørende skridt på vejen var det, at „de mindre landmænd", bønderne, fik valgret og valgbarhed til stænderforsamlingerne, der indførtes ved lov af 1834 og trådte sammen første gang i 1836 i Roskilde og i Viborg i 1837. Disse stænderforsamlinger var det oplyste danske enevældes reaktion på frihedsrørelsen, der var sat i gang rundt i Vesteuropa og især af juni-revolutionen i Frankrig i 1830, og for første gang i mange århundreder indtog bønderne igen deres plads i kongens råd.

Bønderne gjorde sig ikke stærkt gældende i de første stænderforsamlinger, milieuet var dem for uvant. Enkelte undtagelser var der dog, og blandt disse anføres *Ole Kirk* fra Ulfborg som den be-

Fortsættes side 29

Bonden Ole Kirk. H. W.

Landboforeningerne og jeg..

Journalist I. C. Christensen *rejste i det tidlige forår landet rundt sammen med fotograf* A. Munch. *De besøgte syv menige medlemmer af landboforeningerne for at høre deres umiddelbare indtryk af arbejdet på det lokale plan. – Det er et gennemgående ønske, at vi inden for en overskuelig fremtid vil komme til at se en tættere kontakt mellem landboforeningerne og husmandsforeningerne, først og fremmest om konsulentvæsenet.*

Vi har ikke brug for nye organisationer. Landboforeningerne, vort gamle ståsted, skal nok varetage vore interesser, sagde gdr. *Arne Jensen*, Kalø uden for Sakskøbing, da vi spurgte ham om, hvordan hans forhold var til hans egen forening.

Vi har tidligere set, hvorledes der i nedgangstider har været en naturlig basis for at lufte sin utilfredshed, og set hvorledes det kan udarte i en næsten sekterisk bevægelse. Det er der desværre tegn på igen. Men lad os holde hovedet koldt.

Vi har absolut højt kvalificerede folk i spidsen. Vore topfolk må vi nære tillid til. Det er folk med begge ben på jorden, som ikke kan angribes. Vi skal ikke tro, at vi, så få som vi er blevet, kan true os til noget. Den tanke er absurd.

Ved et mærkeligt sammentræf har han følt disse yderliggående organisationers virke på sin krop. Dobbelt. For i 30'ernes bevægede år blev hans far væltet som formand for landboforeningen af LS-folk, og for kort tid siden blev han selv væltet som bestyrelsesmedlem i slagteriet af disse års splittelsesfolk.

Men jeg synes, at der i de sidste år er sket glædelige ting, der har vist, at vi kan stå sammen, store som små. Den linie skal vi arbejde videre på. Det er det eneste, der kan gavne helheden. Vi må have større enheder både i produktionsforeningerne og i de generelle organisationer.

To gårde med 100 tdr. land, er hvad den unge landmand *Bjarne Sørensen*, Krogård i Vester Vedsted ved Ribe, billedet nederst på siden, har udsigt til at komme til at drive. Foreløbig sammen med faderen.

– Er 100 tdr. land rimeligt?

– Nej, det er da sandsynligt, at det er for lidt. Det er jo en udpræget kvægegn hernede, og derfor vil jeg helst have et tomandsbrug. Det må blive det bedste. I øjeblikket er vi tre mand i arbejde. Det er sandsynligvis for meget, men det går så længe min far er den tredie.

Vi har lavet et interessentselskab, min far og jeg. Jeg har købt den ene gård, og han skyder sin egen i. På den måde håber vi at kunne klare generationsskiftet. Vi har weekend hver anden uge, og tager en sommerferie hvert år. Ganske vist er der ulemper ved at arbejde to generationer sammen, men fordelen overstiger dem så absolut.

– Du er formand for Landboungdomsforeningen!

– Ja, og jeg føler sommetider, jeg sidder i en dobbeltstilling. Før man selv køber ejendom, så er det lavere ejendomspriser og rimeligere overtagelsesvilkår, man stræber efter, men så snart man selv har købt, så følger vi troligt de gamle op, og venter på inflationsgevinsten.

– Er du sprunget over til de gamle?

– Nej, jeg føler så absolut, det er de unges sag, jeg skal tale. Det er måske at fremhæve ønsket om en ordentlig forpagtningslovgivning, men hellere en mulighed for et virkeligt ordentlig statslån for de unge, så selvejet kan bestå. Det er også at fremhæve de unges oprigtige ønske om at se en sammenslutning af landbo- og husmandsforeningerne.

En af de unge, dygtige landmænd er *Hans Damgård Hansen*, Damgård, Skt. Klemens, blot nogle få km syd for Odense. Efter sin far har han 1. juli i fjor overtaget den 70 tdr. land store ejendom. Hvordan er det generationsskifte forløbet?

– Som enhver anden ejendomshandel. Jeg har givet 516.000 kr. for gården, og betaler en normal terminsydelse. Med en jerseybesætning, der til sommer kommer

op på 41 køer og med 22 grisesøer tror jeg på, at det kan gå.

– Din kone er sygeplejerske!

– Ja, og hun har arbejdet siden 1. juli. Det spænder naturligvis et sikkerhedsnet ud under vor økonomi. Men vi prøver at disponere som om, vi ikke havde den ekstraindtægt.

– Føler du, at du har fået den hjælp af din landboforening, som du har krav på?

– Ja, alt hvad jeg har søgt. Det er min egen skyld, hvis jeg ikke udnytter tilbudet godt nok. Men jeg kommer jo lige fra landbrugsskolen, så der er en del ting, som jeg synes, jeg selv skal kunne klare. Markplan, gødningsplan og foderplan for eksempel. Derfor har jeg måske ikke overrendt konsulenterne. Men jeg ved jo, de er der, hvis jeg får et problem, jeg føler, jeg ikke kan klare.

For ti år siden overtog gdr. *J. Rømer* slægtsgården Tyskegård i Rø på Bornholm. Der hører 120 tdr. land til, og den drives med alsidig, men ikke særlig stor produktion. Jeg kan tillade mig ikke at have den helt store produktion, siger Rømer, og det er også hans indtryk, at de bornholmske ejendomme med den helt store produktion ikke klarer sig særlig meget bedre, end de med en naturlig begrænset produktion.

– Jeg kunne sagtens låne penge til at bygge en ny stald for, men jeg tør ikke.

– Bruger du konsulentvæsenet nok?

– Jeg bruger ikke konsulenten i tide og utide, men jeg synes jeg udnytter tilbudet godt nok. Men det er klart, at en øget specialisering, som jeg forudser som følge af mange og store sammenlægninger, vil nok forøge behovet for effektiv konsulenthjælp. Vi har drøftet det meget i planteavlsudvalget, som jeg er medlem af. Vi er nu i gang med en udvidet vejledning med tre årlige besøg. Hertil har der været så stor tilslutning, at konsulenten ikke kan overkomme det.

Og den situation medfører forhåbentlig, at vi her på øen kan udvide det faglige samarbejde med husmandsforeningen. Det ville være en god udvikling, synes jeg. Det skulle også gerne føre til større alment samarbejde.

Den nordjydske landmand på vor rejseliste fandt vi på kommunekontoret i Aby-Birsted kommune.

Her var prop. *Knud Ottosen*, Nordkær, Nr. Halne, midt i ligningsarbejdet. Han har således fingeren på pulsen, hvad landbrugets økonomiske situation angår. Hvordan går det heroppe nordenfjords?

– Ikke godt. Jeg kan se år for år en ekstensivering. Jord ligger udyrket hen, og opnår så en rekreativ værdi for de mange tilflyttere, vi har i kommunen. Jeg kan ikke se, hvordan det skal ende. Der er en hel masse, der må holde op med at drive landbrug.

– Hvordan har organisationerne placeret sig i samfundet?

– Efter den vigende betydning erhvervet får for samfundet synes jeg vore foreninger har gjort det godt. Men man må da håbe, at de to organisationer må gå op i en større helhed. Det må da snart ske. Og jeg begriber ikke, hvorfor det ikke allerede er sket i større udstrækning i det lokale samarbejde.

– Hvordan forløber generationsskiftet?

– Det bliver vanskeligere og vanskeligere. Jeg tror, vi må se i øjnene, at vi får et større antal forpagterlandbrug, og jeg kan ikke se, der er nogen ulykke i det, bare vi får en ordentlig lovgivning på det felt, således at de familier, der går ind i et sådant forhold bliver sikret, at de kan blive siddende, forudsat at de svarer forpligtelserne. Det ville der ikke være noget galt i, hvadenten det var staten, der overtog jorden eller det var institutioner.

– En kættersk tanke?

– Det ved jeg nok. Men jeg kan ikke se det afskrækkende, fordi jeg heller ikke kan se, hvorledes vi i landbruget kan skaffe kapital nok til at købe stadig større ejendomme.

– Hvordan får du som praktisk landmand tid til at være med i kommunalt arbejde?

– Nu har jeg en gård lidt større end gennemsnittet med fremmed medhjælp og har de senere år også haft en voksen søn hjemme.

Men det er en fare, at de unge landmænd, der er startet de seneste år, bliver presset væk fra deltagelse i offentligt arbejde. Min generation kunne gøre det, men for de unge, der starter i dag, er det en umulighed. Det er forfærdeligt uheldigt, og hvorledes vi overhovedet skal opnå at blive repræsenteret i sogne- og amtsråd og i vore egne organisationer ligeså, det kan jeg ikke se. Vi kan ikke engang klare det ved aflønning. Det fører uvægerligt hen til, at vi får et embedsmandsstyre.

Dobbelt uheldigt er det, at det bliver de gamle og halvgamle, der kommer til at regere med det. De unge med de nye ideer har ingen muligheder i dag for at tage den fornødne tid til at deltage i ledelsen.

Hvad betyder det, at Foreningen af jydske Landboforeninger har 70.000 kvinder med i det husholdningsfaglige arbejde?

– Det har en dobbelt betydning, siger landhusmoderen *Karen Margrethe Enevoldsen* fra Marienborg i Krørup kun syv km fra Horsens. En faglig betydning, og så betydningen blot at komme hjemmefra, at komme sammen med andre til møder, at blive sat i gang. Dertil kommer efter min mening i høj grad arbejdet med forbrugervejledning og varekundskab.

– Og regnskabsarbejdet?

– Javel, men det føres igennem på en forkert måde. Der lægges altfor stor vægt på det billige. Det er småligt over for familien, at kostdagene skal være så billige som muligt, uden at lægge vægt på om kosten er korrekt og indbydende.

Yderligere viser det sig jo tit, at de billige regnskaber benytter margarine, og det kan vi som landmænd bestemt ikke være bekendt. Men arbejdet i husholdningskredsene er også vigtigt for at holde husmødrene i gang som mennesker. Vi har heldigvis det privilegium selv at kunne tilrettelægge vort arbejde, og efter en mødedag går arbejdet langt lettere, og en hel masse er blevet sat i gang i én.

Besøget på Sjælland gjaldt Danmarks vel nok ældste aktive landmand, gdr. *Jakob Christiansen,* Vester Egesborg, sydvest for Næstved. Han er 96 år gammel, men passer stadig sin bedrift, og er personligt om sit ungkvæg hver eneste dag. Noget af en bedrift.

– Hvad betød landboforeningerne for dig i dine unge år?

– Landboforeningerne! De betød alt. Det var det eneste vi havde, og alting startede dér. Det var landboforeningens folk, der var bag alt arbejdet.

– Hvad er din tidligste erindring om landboforeningen?

Jeg husker tydeligt i 1904, da var vor lokale landboforening hernede endnu ret ny. Jeg havde en tyr og en kvie på dyrskuet. Tyren fik en god placering, og jeg måtte betale de vilkårspenge, der var aftalt ved købet. Den skulle gå i den bedste halvdel, og det gjorde den. Det var en god tyr!

Især betød landboforeningen meget hernede på egnen for kvægavlen. Vi havde gode tyre hernede, og fik kvægslauget meget forbedret. Det hjalp især landboforeningens konsulent i kvægavl med til. Konsulenten, vi havde, hed Løje, og han havde god forståelse for, hvad vi dengang havde brug for: Størrelse og bygning. Vi var ganske godt med, hvad mælk og fedt angår.

I det hele taget var det fra de halvgamle landmænd, der sad i landboforeningernes ledelse, forbedringerne kom til de yngre landmænd. Landboforeningerne var også dengang der, hvor det hele kom fra. *I. C. Christensen*

4 generationer af en stolt gammel bondeslægt

Fra fæstebønder til selvejere. 15. generation på samme slægtsgård.

Redaktør Eva Johannesen, *der til daglig redigerer Landsbladets familiesider, Landbohjemmet, har sammen med pressefotograf* Arne Bloch, *Odense, besøgt fire generationer af en stolt, gammel landbobslægt på Fyn. Slægtsgårdsforeningen har været os behjælpelig med at finde frem til familierne på Kongsgård, Gl. Nr. Aby, og Brangstrupgård, Brangstrup, der har været i de respektive slægters eje siden 1700-tallet.*

Oldemor på Kongsgård i Gl. Nr. Aby er lige blevet 92. *Andrea Cecilia Hansen,* „husk mellemnavnet, for det er sådan et smukt, gammelt slægtsnavn", har med sin høje alder oplevet at gøre det sidste tre-kvarte århundredes udvikling inden for dansk landbrug med. Selv gårdmandsdatter, en lang årrække gårdmandskone og nu på sine gamle dage på aftægt hos sin datter og svigersøn, *Astrid* og *Bent Jensen,* Kongsgård.

– Ja, for to år siden, da jeg blev 90, kunne jeg ikke klare det mere alene, siger Andrea Hansen med et elskeligt smil, men indtil da klarede jeg mig selv oppe i et lille hus i byen – en lang årrække uden fast pigehjælp.

Af oldemors 12 børnebørn, der alle er født og vokset op på landet, er der kun én, der er blevet ved landbruget. Det er datteren, Astrids eneste søn, Finn Kongsgård Jensen, *33 og nybagt far og gårdejer.* Det burde nævnes i den modsatte rækkefølge, for gårdejer blev han, da han overtog moderens fødegård, Brangstrupgård, i udkanten af Nr. Aby efter en morbroder, der døde sidste sommer, Det sidste skud på stammen, den nu 8 måneder gamle *Esben* holdt sit indtog i efteråret 67 som 15. generation på den gamle slægtsgård i Brangstrup om eftermiddagen, som håndværkerne blev færdige med at installere centralvarme ved middagstid. 20-årige fru *Hjørdis* mindes den bevægede dag med blandede følelser. Alle, der har prøvet at have håndværkere i huset, føler med hende.

Også Bent Jensens Kongsgård er en gammel slægtsgård. Både denne og Brangstrupgård kan føres tilbage til 1600-tallet, men i de respektive *slægters* eje har de kun været siden 1700-tallet.

Tre generationer landbokvinder i storstuen på Kongsgården. Her beundres det hjemmefremstillede hørlagen. Oldemor, fru Andrea Cecilia Hansen sidder i øvrigt i den stol, hvori vor nuværende konge sad under et ophold på Kongsgården, da han som kronprins i 1927 deltog i en kongerevy på Vestfyn.

Af to onder vælger man at blive landmand

Det er ret ejendommeligt at stå over for det stamtræ, Astrid Jensens broder har udfærdiget. Det kan føres tilbage til den første ejer på Brangstrupgård, Anders Andersen, der blev født 1617. Det er forkert at skrive ejer, for han var fæster. Brangstrupgård var ryttergård under Hindsgaul. Men Anders Andersen har været en anset og betroet mand, for han var en af de 8 kronbønder, der var „sandemænd" ved herredstinget.

Omkring 1700 tallet blev Brangstrupgård ledig, og der har åbenbart ikke været rift om den. Der måtte skrappe midler til for at få nogen til at blive landmænd dengang. (I dag sker det dog endnu til dels frivilligt!). Men der skete altså det, at lensmanden på Hindsgaul truede en ung mand fra Udby, Hans Hansen, til at tage gården i fæste. Ellers havde han bare at „gå soldat", og det tog 7-8 år dengang. Han blev således tvunget til at gå frivilligt med til fæstemålet.

1000 rigsdaler 1772 – 900.000 kr. 1967

Da det dengang – så lidt som i dag – er særlig praktisk for en landmand ikke at have en kone, friede han til en ung enke i Brangstrup, Maren Andersdatter, på 33 år. Hun var i øvrigt barnebarn af den første fæster på Brangstrupgård, Anders Andersen. I sit første ægteskab havde hun 6 børn og med Hans Hansen fik hun yderligere 5. Hindsgaul gods udbød et års tid efter deres giftermål gården til salg – altså til selveje.

Maren Andersdatter var i slægt med den dengang rigeste bonde på Fyn, Mads Rasmussen fra Kærbyholm, og han lagde pengene ud for sine slægtninge. Han beholdt ejendomsretten, men lod dem drive gården som de ville. Nu var de fra fæstebønder blevet selvejere. Et af de fem børn i ægteskabet, Hans, tilskøder Mads Rasmussen i 1772 Brangstrupgård for – 1000 rigsdaler.

Da Finn Jensen 1967 overtager gården efter sin morbroder er overtagelsessummen 900.000 kr. for den 75 tdr. land store gård. Så rivende har udviklingen været på knap 200 år – eller sagt på en anden måde – i løbet af 14 generationer!

Billedet til højre: Her ses de fire generationer i en af oldemors stuer. Oldemor, 92, med oldebarnet på 8 mdr., fru Astrid Jensen, 59, og Finn Kongsgård Jensen, 33.

Billedet herunder: Kongsgård i det allertidligste forår. Men kun tilsyneladende idyl. Byudviklingen lurer lige om hjørnet – eller rettere – lige uden for synsvinklen.

Må falde for udviklingen

Det er Finn, der fortæller det om de 12 børnebørn, hvoraf han er den eneste, der blev ved jorden. Han er ikke lutter optimisme med hensyn til fremtiden. Han blev ganske vist landmand af lyst og interesse. Ikke fordi han var den eneste søn på gården. Hans to søstre har i øvrigt begge fået en uddannelse, der sigter mod en fremtid ved noget andet end landbruget. Den ene er student, læser nu til lærerinde i København og er gift med en tandlægestuderende. Den anden er sygeplejerske og gift med en politibetjent i Odense, har to børn, men arbejder på deltid på sygehuset i Odense. Ingen af dem har – til trods for de stolte landbotraditioner i både faderens og moderens slægt – følt sig fristede af landbolivet.

– Hvis det var i dag, jeg skulle tage bestemmelsen, siger Finn Jensen, er det heller ikke sikkert, jeg ville vælge landbruget. Det er situationen for speget til i dag. Men dengang, da jeg skulle bestemme mig, stod det helt klart for mig, at det skulle være landbruget.

Finn har en grundig uddannelse bag sig. Han har været på Dalum Landbrugsskole og har studeret landbrug, hvor han har arbejdet, både i USA, England og Holland. Han tilhører den nye generation, der uden sentimentalitet ser kendsgerningerne i øjnene. Også den kendsgerning, at det ikke til sin tid bliver fødegården, Kongsgård, men derimod moderens fødegård, Brangstrupgård, han kommer til at drive videre. Kongsgård ligger nemlig helt omklamret af bymæssig bebyggelse. Markerne er delt op i upraktiske småstykker – og ikke mindst – skatterne er for høje, fordi den ligger i inderzone.

– Ja, den må nok falde for byudviklingen, siger gdr. Bent Jensen. Det gør ondt, men som Finn siger, vi må se kendsgerningerne i øjnene.

Tre generationer landbokvinder

Til Kongsgård hører også et smukt, gammelt, men gennemmoderniseret stuehus. På Brangstrupgård har man endnu kun foretaget det allernødvendigste, centralvarme, køkken og bad. Derimod venter nogle balsalsagtige stuer med hvidskurede gulve endnu på deres bekomst. *Det* skal 20-årige Hjørdis i hvert fald ikke have noget af at holde. Det er i forvejen sin sag for en „by-pige", født i Odense og datter af den nuværende ejer af Nr. Aby Hotel, at blive landhusmoder på en gammel slægtsgård. Men *der* sætter hun alligevel grænsen.

Men hun kunne ikke drømme om at genoptage sit job som klinikassistent. Hun vil ikke gå fra Esben, Synes det ville være en rædselsfuld tanke, at andre end hun selv skulle opdage den første tand eller se de første vaklende skridt.

Hun er fuld af stille undren, når hun hører „oldemor" fortælle om landhusmoderens kår i slutningen af forrige århundrede. Storvasken står for fru Andrea som noget af det værste. Det foregik – sommer som vinter – ude ved pumpen i gården. Det hele med håndkraft. Tøjet blev anbragt på valkehækken og banket med en tærskel til det var rent. Det var et slid.

Vi spørger de yngre generationer, hvordan de klarer deres vaskeproblemer. Fru Astrid sender sit tøj ud. Fru Hjørdis koger det hjemme, men indrømmer gerne, at en fuldautomatisk vaskemaskine står allerøverst på ønskesedlen. Et smil spiller om Finn Jensens mund. Det lader ane, at dette ønske nok skal blive opfyldt.

– Det er mens børnene er små, man har brug for det, siger han. Foreløbig har vi kun een. Men vi håber da at få flere.

Begge er enige om, at fire er målet. Det er der også familietradition for.

Spandt hør til 92 års forbrug

„Oldemor" fortæller, hvordan hun har været med til at brygge øl og støbe lys og slagte og bage på gammeldags manér. Hvad hjemmefliden angik, så var det hør, som man selv dyrkede, der skulle forarbejdes. Rokken har hun stadig, men fingerfærdigheden mangler. Men resultaterne eksisterer endnu. Hendes udstyr var kolossalt. Astrid Jensen fortæller, at hendes mor havde så meget, at hun i al sin tid som gift kone på Brangstrupgård med fire børn og også siden har haft sengelinned nok af egen frembringelse. Hun har aldrig behøvet at købe noget. Fru Astrid fik selv en hel del af det, da hun blev gift, og endnu har hun tre sæt liggende ubrugt. Et af de fine, gamle hørlagner hentes frem, så vi kan beundre det. Det er fint kantet med hulsøm. 20-årige Hjørdis føler sig en lille smule beskæmmet over konfrontationen med så megen håndsnilde. Men helt uden evner er hun nu ikke. Vi skal da også se en håndbroderet klokkestreng med korssting, en gave til Finn, da de var forlovede. Hjørdis får lagnet med hjem. En gave fra oldemor i dagens anledning.

Billedet øverst: Astrid og Bent Jensen i storstuen. Kobbergryden blev under spaniolernes indkvartering i 1848 brugt til at koge suppe i. Ved indkvarteringen brændte bygningerne.

Billedet nederst: Den unge kone på Brangstrupgård er dygtig til at lave mad. Det er der tradition for. Men foreløbig er junior ikke så kritisk, bare spisetiderne bliver passet.

Endnu er Hjørdis ny på Brangstrupgård, men hun har allerede lært at agte traditionerne og hæge om de gamle ting.

Det evigt kvindelige

Da oldemor i 1905 kom som nygift kone til Brangstrupgård var det stadig svigermoderen, der var „kone på gården". Det kunne nok være lidt svært engang imellem, indrømmer fru Andrea. Min svigermor var en dygtig kone til at lave mad, og med lidt god vilje, så gik det jo.

Den nye, unge kone på Brangstrupgård har også ord for at lave god mad. Det siger hendes svigermor i hvert fald. Hun har lært sin far kunsten af. Han er nemlig uddannet kok!

Man var mange mennesker til daglig i fru Andreas regeringstid. Efter svigerfaderens død og da også fru Andreas egen far var død, flyttede hendes gamle mor til Brangstrup. Astrid Jensen og hendes tre brødre havde således både deres farmor og deres mormor boende hos sig. Oldemor har et gammelt, gulnet fotografi af de to statelige, gamle damer. Men foruden familien bestod husholdningen af tre karle, en fodermester og to piger. 14 mennesker til daglig.

Nu er de tre på Brangstrupgård. Fru Hjørdis er alene om det. Det samme er i øvrigt hendes svigermor på Kongsgård.

Ingen af dem har køkkenhave. Man må rationalisere, og det er billigere at købe grønsager og frugt end at skulle betale fremmed hjælp for at kunne overkomme det hele. De har taget ved lære af deres mænd.

Far og søn hjælpes ad med arbejdet på de to gårde. Kongsgården er på 70 tdr. land, med kun en enkelt tjenestekarl til hjælp. Man driver kvægløst landbrug. Dyrene gav for meget arbejde og for ringe indtjening. Man dyrker korn, sukkerroer og lidt frø. Maskinerne står på Kongsgård. Udbygningerne til Brangstrupgård har været lejet ud til et industriforetagende, men nu vil Finn Jensen, så snart lejemålet kan siges op, omdanne bygningerne til svinestald igen.

– Igen, ja, for Brangstrupgård har været svineavlscenter. Det mindes både Astrid Jensen og hendes mor. Det var et førende fremavlssted for yorkshiresvin og landracen. Astrid Jensens far hentede mange præmier ved dyrskuerne.

– Ja, dyrskuerne, siger Andrea Hansen. Det var årets største begivenhed.

– Ja, og så skulle mor altid have ny kjole til dyrskuemiddagen, indskyder datteren.

– Tøv nu en bette, Astrid! siger oldemor mildt bebrejdende til datteren. – Men det *var* nu særlig festligt med de dyrskuemiddage. Især når vi havde fået ærespræmie. Og så var der bal efter middagen, og da kom alle de unge.

Man kommer til at tænke på den historie, der går om en tidligere kone på Brangstrupgård, hende der rykkede ind i 1734 med seks børn og en nybagt fæstebonde til fæstemand. Da hun så de forfaldne bygninger, skal hun have sagt:

„Så må jeg have min strygesten varmet og mit hovedtøj glattet, for jeg har ikke andet, og der bliver nok ikke råd til at få noget nyt for det første." En senere beretter af historien føjer til for egen regning. „Kvinderne tænkte også *dengang* på stadsen. Godt er det, at de altid sørger for lidt skønhed under besværlighederne!" *Eva Johannesen.*

Sådan var det i 90'erne

Det var glade dage. Lidt for glade også på landet, skrev en indsender til „Vort Landbrug, Ugeblad for den danske Bonde" i 1893. Men livet havde skyggesider i form af knap arbejdskraft, stigende lønninger og skatter og stor gæld.

En af Landsbladets *medarbejdere, redaktionssekretær Jens M. Jensen, har gennemgået „Vort Landbrug, Ugeblad for den danske Bonde", årgang 1893. I andre artikler i jubilæumsbladet fortælles om landbrugets organisationsliv og om landboliv til hverdag. I denne artikel fortælles om landboliv ved fest og gilder. For det glemte man vel ikke i 90'ernes glade dage, i De samv. danske Landboforeningers stiftelsesår?*

I artikler i dette jubilæumsblad er der givet rids af landbostandens dygtiggørelse og udvikling, der som fundament har haft strengt arbejde og lange hverdage og som løftestang samvirket i landboforeningerne, fagligt-oplysende og erhvervsøkonomisk.

Men i denne utrættelige arbejdsomhed: nåede man da ind imellem at „leve livet"? Eller var „firsernes og halvfemsernes glade dage" et begreb, der kun havde tilknytning til København?

Vi søger i gamle bøger, i dette tilfælde „Vort Landbrug, Ugeblad for den danske Bonde" årgang 1893 (De samv. danske Landboforeningers stiftelsesår) og finder en artikel, signeret *I. Gr. Pinholt* og med overskriften: Vor landlige Forlystelsessyge.

Land og by

I. Gr. Pinholt skriver:

– Det turde være en ret gængse Antagelse, ikke mindst blandt vor Landbobefolkning, at Forlystelsessygen er en af de største Modsætninger i Kjøbstad- og Landlivet. Landboerne er tilbøjelige til at korse sig over Kjøbstadborgernes Hang til og Rend efter alskens Adspredelse.

At Forlystelsessygen virkelig er stor og udbredt i vore Kjøbstæder, derom kan næppe tvivles. Men naar Landboere nu om Stunder dydig forarges over disse Omstændigheder, da turde det desværre være med urette. Den voksende Tilbøjelighed til Forlystelse maa nemlig ogsaa siges at have naaet en ligefrem rivende Udbredelse paa Landet, og efter Forholdene giver man næppe Kjøbstadbefolkningen ret meget efter.

Gildernes parade

Vor landlige Forlystelsessyge giver sig Udslag paa mange Maader. Der er først en Følge af en overdreven og udskejende gjæstfrihed: den Maade, hvorpaa man holder „Fest".

Den egentlige Julefest varer fra Juleaften til Helligtrekongersdag, den sidste medregnet. I disse cirka to Uger er det blevet Praksis – i hvert Fald her i denne Del af Vestjylland – at der ikke skal udføres andet Arbejde end det allernødvendigste, nemlig kun Kreaturernes Røgt og Varetagelsen af den uundgaaelige Dont inden Døre.

I Sandhed en gylden Tid! Der gjøres Julegilder næsten i hver Gaard, og Husene gaar med efter Lejlighed. Gilderne angaar baade Unge og Gamle. Det gaar med Gilder Dag – eller rettere Nat ud og Nat ind, med god Mad, Musik og Dans.

Til den lyse morgen

Er det „Unggilde", møder man om Aftenen Klokken 6. Efter at have faaet en „Smaakage" og en Drik Øl budt, bliver man snart sat til Bords med Steg og Kartofler og derovenpaa The og Hvedebrød. Storstuen ryddes, og nu gaar det med livlig Dans til Fiolens Toner hele Natten oftest til Klokken 6-7 næste Morgen, kun afbrudt af en Kop Kaffe.

Gjælder Gildet Folk af sat Alder, skjænkes der Maden langt større Opmærksomhed. Man kan i en almindelig Bondegaard blive budt til Aften paa Ande-, Gaase- eller Oksesteg, stegt Fisk, Frikadeller, Frikassé – foruden hvad der hører til et ordentligt koldt Bord – samt Syltetøjer og The med Kage. I Løbet af Aftenen serveres Kaffe og Chokolade.

Underholdningen bestaar – efter at Vind, Vejr, Korn og Kvæg snarligt er afdrøftet – i en „Whist" eller „Mis" (trekort) hos Mændene. Kvinderne har Gang i Bindestrømpe eller Hækletøj eller tager et Slag „Hundrede-og-et" om Julenødder og Æbler, indtil man ved Midnat søger Hjemmet.

Ogsaa Tyendet nyder godt af Julens mange „Helligdage". Foruden et ret respektabelt Antal Juletræer med diverse Motiveringer holdes der i Byer og Kroer Dans her og der, og de fleste „Juletræsfester" gaar ud paa en Svingom.

Fastelavn, en dejlig dag

Men Julen varer til Fastelavn, thi Almanakkens Jul slaar ikke til for de Gamle med Besøg hos gode Venner og Naboer. „Aah, hvad – man skal jo dog ud engang imellem", hedder det. De lange Aftener i Januar-Februar er som skabte for denne hyggelige Idræt. Man vil kun træffe en Gaardmand hjemme paa denne Aarstid – de Aftener, han *selv* har Besøg.

Saa kommer Fastelavn. Da er en rigtig „blaa Mandag" selvskreven med Morskaber rundt omkring. Det kan siges, at det blot i et Par Sommermaaneder er skralt med Fornøjelser. Men til Gengjæld er Efteraaret saa rigere. Først „Rejsegilderne", hvor man mødes hos dem, som har bygget et Hus dette Aar. Saa de obligatoriske „Høstgilder". Derefter forskjellige „Folkefester" – Skydning, Gymnastik, Foredrag eller Sang, alle med Kaffen og Dansen som Rosinen i Pølseenden som det væsentligste.

Bryllup og barsel

Bryllups- og Barselgilderne kan nærmest opføres under Rubrikken „tilfældige Indtægter" for vor landlige Forlystelsessyge. De er skam gode, naar de kommer. Da gjør Kogekunsten sine Mesterstykker, og der stilles ualmindelige Krav til Fordøjelsesorganerne hos de deltagende.

En almindelig Bryllupsmiddag kan vare 2-2½ time, og man kan blive budt successivt: Suppe, 4-5 Slags Steg, et par Slags Budding og 2-3 Slags Kage.

Endelig Markederne, et halvt Dusin om Aaret, med det livligste Besøg – Landevejene tæt besatte med gaaende og kjørende, baade unge og gamle, der haster til Byen.

Især er Markederne Ungdommens bedste Dage. Mangfoldige føler det som en Pligt i Løbet af en Eftermiddag og halv Nat at sætte overstyr den surt tjente Del af Lønnen – ved Gøgl med videre og til Slut ved en Svir.

Torvedagene

Et ejendommeligt Udslag af Forlystelsestrangen er det hyppige Besøg i Byen paa Torvedagene. Man plejer at sige om Jyder, at de i alle Livets Forhold spørger, om det kan „betale sig". Med Hensyn til Tilfredsstillelsen af deres Fornøjelsestrang vil man se, at det ikke saa nær gaar efter, hvad der kan betale sig.

De mest utrættelige til at tage til Byen hver ugentlig Torvedag er Gaardmændene og saadanne, der raader over Kjøretøj. Men ogsaa Husmænd og deres Koner lider under „Sygdommen".

Over Halvdelen af dem, der besøger Kjøbstaden Torvedagen, kunne godt være blevet hjemme, sparet deres Penge og passet deres Arbejde.

Nu gaar det i Stedet for saadan, at man efter Trasken Gade op og Gade ned for at møde kjendte Ansigter ender paa Gjæstgivergaard eller Værtshus, hvor man byder og nyder Gjenstande. Den gamle Skik at bringe Mellemmad med sig til Byen og sætte sig hos Kjøbmanden for at fortære den til dennes Snapse og Skillingsøl er gaaet eller truer stærkt med at gaa af Brug som forældet og ikke-tidssvarende – det vil sige ikke flot nok. Og saaledes bringer Torvedags-Sygen ikke alene Forsømmelse i det dagslige Arbejde, men bliver også en temmelig kostbar Kjæphest. Ikke for intet har man faaet det kun alt for sande Mundheld, naar en Mand ikke formaar at bestaa paa Landet: „Lad ham tage til Byen og blive Værtshusholder!"

Vor Landbostand har gjort store Fremskridt i den sidste Snes Aar, men langt fra er det godt altsammen, hvad Tiden har ført med sig. Ifølge med Jaget efter Adspredelser og Forlystelser har fulgt Forøgelsen af Luksus baade i Klædedragt og Levemåde i Almindelighed. De ældre fører an, Ungdom og Tyende følger efter. Det er nu Kræfter, som stærkt griber om sig til Landbostandens moralske og økonomiske Fordærv . . . sluttede I. Gr. Pinholt sit indlæg i „Vort Landbrug" i 1893.

Glade dage igen?

Efter Pinholts pinlige afsløring af de mindre heldige arveanlæg, som vi i 1968 *kan* være belastet med, står tilbage at konstatere, at disse anlæg har haft stadig mindre mulighed for at påvirke vort fremtoningspræg. Snapse og gilder er blevet stadig færre og mindre som følge af skatten og økonomien i øvrigt.

Men naturligvis: Når vi får virkeligt gode tider for landbruget, når vi ikke mere gider se fjernsyn om aftenen, og når snapse og værtshuse bliver billigere – da kan „sygen" måske komme over os igen. Hvem ved, om de glade dage kommer igen i 1980-90'erne? Den, som lever, får se – og den, som ikke da er blevet for gammel, får nyde det under ansvar overfor det fra fædrene nedarvede.

Vor lykke og hæder

Heldigvis bærer den danske landbostand også gode arveanlæg. Efter Pinholts indlæg skrev *Chr. Christensen*, bladets redaktør, i et følgende nummer af „Vort Landbrug", 1893:

– „Det danske Landbrug er lysvaagent." Ved de sjællandske Landboforeningers Delegeretmøde benyttede en Taler sig af denne Vending. Tilhørerne studsede kjendeligt. Lysvaagent – hvordan kan det forklares, naar det gaar saa daarligt økonomisk?

For mig var Udtalelsen ikke mærkelig. Sagen er, at den danske Landbostand i sin Helhed besidder en noget større Udvikling og Dannelse end andre Landes Landbrugere, og denne Forskel viser sig selvfølgelig kjendeligst i trange og vanskelige Tider. Den intelligente Landmand har Evne til at forstaa, at Drifts- og Afsætningsmaader bør forandres efter Tidens skiftende Forhold.

Det er det danske Landbrugs Lykke og Hæder, at det har saa mange intelligente Mænd blandt større og mindre Landbrugere, at de under det landøkonomiske Uvejr stadig har kunnet beholde Roret i deres Hænder og derved hjulpet os alle (Samfundet) til at kunne „klare Pynten" forholdsvis godt – skrev bladets redaktør i 1893, og han sluttede sin årsoversigt:

– Var Kolera-Afspærring og Mund- og Klovesyge ikke kommen, ville Aaret have været forholdsvis gunstigt for os. Vi skriver forholdsvis, thi Landbruget har endda sine Skyggesider i Mangel paa nødvendig Arbejdskraft, stigende Arbejdsløn og Skatter samt for stor Gæld at forrente.

Det var i 1893! *Jens M. Jensen*

Det var dengang..

De bedste af 1053 billeder af landboliv i gamle dage

LANDSBLADET udskrev i anledning af De samvirkende danske Landboforeningers 75 års jubilæum en fotokonkurrence: „Det var dengang". Der var stor interesse for konkurrencen. 266 læsere indsendte 1053 fotos, om landboliv i gamle dage.

Vi præsenterer her billederne, der vandt i konkurrencen. 1. præmie, 300 kr., vinder *Henning Nielsen*, Sundby, Mors, for høstbillede fra 1905.

2. præmie, 200 kr.: *Kirsten Balle*, Ankerbogård, Nordby, Ebberup, Fyn, for høstbillede 1917-18.

3. præmie, 100 kr.: *Margrethe Pedersen*, Thorsø, Stoholm, Jylland, for „Bedstefar med studeforspand for ca. 70 år siden".

En ekstrapræmie på 100 kr.: *Niels Nielsen*, Toftegård, Ollerup, for „Tærskning af ærter med plejl i 1916".

Derudover har LANDSBLADET sikret sig retten til offentliggørelse af yderligere en snes gamle fotos.

Vi bringer læserne en hjertelig tak for den store interesse for konkurrencen.

1. præmie

Billedet er taget i 1905 på „Søndergård", Sundby, Mors. Høstmanden i midten af billedet er min far, der nu er 82 år, skriver indsenderen, Henning Nielsen. Sundby, Mors.

2. præmie

Billedet er taget i 1917-18. Indsenderen er Kirsten Balle, Ankerbogård, Nordby, Ebberup, Fyn, og konsulent H. Balle, Hjallese, giver følgende tekst til billedet:

I 1917-18 medførte den fireårige verdenskrig mangel på høstbindegarn. I disse år blev mange kornmarker – især lejesæd – høstet med le, forsynet med mejered.

Arbejdstiden på gården var om sommeren fra kl. 6 morgen til 7 aften. Spisetiderne: Davre kl. 5.30-6, formiddagsmellemmad kl. 8.30-9, middagsmad og hvil kl. 12-13.30, eftermiddagsmellemmad kl. 16-16.30, og aftensmad (nadver) efter fyraften kl. 19-19.30.

Billedet viser en husmor, der bringer madkurv med eftermiddagsmellemmad i marken i høsttiden. Ejeren drikker hjemmebrygget øl af øllejlen, forkarlen skærer brød, som smøres af to opbindersker med hvide høstærmer og flagrehatte.

På denne vestfynske gård blev slåmaskine med aflæggerapparat i øvrigt anskaffet i 1891. I 1897 købtes en selvaflæggende mejemaskine, i 1906 en selvbinder, som en nabo havde halvpart i (hver havde 40 tdr. land). I 1926 købtes ny selvbinder uden fællesskab med andre. Fra 1960 er gårdens kornavl høstet med mejetærsker fra maskinstation.

1. præmie:
Høstarbejde på „Søndergård" i Sundby på Mors.

2. præmie:
Under 1. verdenskrig høstedes kornet med le i mangel af bindegarn.

3. præmie:
Hedeopdyrkning med studespand.

Ekstrapræmie:
Årets høst af gule ærter tærskes på gårdspladsen.

3. præmie

Billedet er indsendt af fru Margrethe Pedersen, Thorsø, Stoholm, Jylland, som skriver: Man ser min bedstefar, Hans K. Jensen, med sit studespand i marken for ca. 70 år siden. Han opdyrkede heden på denne måde til agerjord. Der var intet opdyrket, da han overtog jorden.

Ekstrapræmie

Billedet er fra 1916 og taget på „Møllegården" i Stågerup, Ollerup sogn, som ejedes af Anne og Jens Nielsen.

Billedet viser, hvordan man tærskede gårdens avl af gule ærter, de såkaldte kogeærter, fortæller indsenderen, Niels Nielsen, Toftegård, Ollerup.

Det foregik med plejl på den brolagte gårdsplads lige efter høst, mens det endnu var sommervejr.

Arbejdet blev udført af bonden selv og hans tre karle sammen med fem af egnens husmænd. Man er netop nået til det tidspunkt, da konen og tjenestepigen kommer med en forfriskning i form af hjemmebrygget øl og æbleskiver, hvortil der udskænkes røde snapse, mens datteren på gården spiller på harmonikaen.

Billeder af bondelandet

Hvad har landbruget betydet for dansk billedkunst? Dette spørgsmål har Landsbladet *rettet til forfatteren R. Broby-Johansen – og hans svar i denne ar-artikel lyder:* „For Landskabsmaleriet alt!" *Til gengæld har landskabsmaleriet ikke betydet så meget for landbrugerne, som det burde, mener han. Derfor anviser Broby-Johansen her museer og kunstsamlinger, hvor malerierne findes og fortæller lidt om deres baggrund og sammenhæng.*

Vi er som bekendt alle medejere af landets offentlige museer. Der kunne være mening i lejlighedsvis at se lidt på vore ejendele, og jeg har derfor anført nogle museer spredt over det ganske land, hvor nogle af de i mine øjne interessanteste malerier, som har bondelandet, dets boliger og mennesker til emne, findes, så læseren, hvor i landet han befinder sig, har nogen af dem i nærheden.

Når jeg synes, det er umagen værd at opsøge dem, er det ikke bare, fordi der er rimelighed i, at man ser, hvad man har været med til at betale, men også fordi jeg tror, de fleste vil få noget med hjem, hvis de giver sig tid til at se lidt nærmere på sagerne og ikke nøjes med at konstatere, at de er der.

Det skulle ikke være nødvendigt at fortælle fjernsynseere og filmgængere, at man kan få noget ud af at se på billeder, men ikke alle er opmærksomme på, at et godt maleri har meget mere at fortælle end en filmstrimmel. Og de billeder, som her skal omtales, har den specielle interesse, at de fortæller om vores eget, om vore hverdage og omgivelser.

Men kan da andre fortælle os noget om os selv og vore omgivelser, som vi ikke ved i forvejen? Ja, det er netop det, at man ofte er allermindst opmærksom på det allernærmeste, tit ikke ser skoven for bare træer. Den, som er vokset op i et skønt landskab, skal måske først have en fremmed til at gøre sig opmærksom på det, før det sådan bevidst går op for ham.

Landskabet er bondens værk

Og det er sådanne landskabsopdagere denne artikel handler om. Dertil kommer, at det giver en ny dimension i ens forståelse af alting, at man ved noget om historien. De billeder, som her skal omtales, spejler et par århundreders.

Øverst: Christjern Scobius' billede „Det tabte paradis", et dystert og engageret billede af datidens karlekamre – Nederst: „Koner hakker lyng" af Jens Vige. Begge billeder fra Ålborg museum.

Det danske landskab er jo menneskeskabt. Kun himlen, havet og de bornholmske klipper er uberørt natur. Selv sandklitternes marehalm er kulturplanter indført fra Holland. Når Danmark er et landbrugsland, er det takket være utalte generationer af bønders værk. Hele området har været tæt bestrøet med store og små sten, som istidsgletscherne havde med fra Nordskandinavien. De større havnede i stengærderne og er derfra i den sidste menneskealder gået til tyske havneanlæg, men i kirkegårdsdigerne ligger de endnu og kærnen i de allerfleste gamle kirker er kampestenskvadre. De dyrkede marker, hegnene om dem og vejene er menneskeværk. Også skovene er plantede og kultiverede.

Hvis man spørger: Hvad har landbruget betydet for dansk billedkunst, må svaret blive: For landskabsmaleriet alt! Og spørger man omvendt: Hvad har landskabsmaleriet betydet for landbrugerne? må svaret blive: Ikke så meget som det burde! Når det kommer til stykket er det selvfølgelig først og fremmest de, som er fortrolige med det pågældende landskab, som kan have glæde og udbytte af malerens studium af det.

Jens Juel opdagede det danske landskab

Man kan ligefrem sige, at det danske landskab opdagedes for 200 år siden af *Jens Juel* (1745-1802), den store portrætmaler, som så at sige med venstre hånd malede yndige udsigter over sit blide og frodige fynske fødeland som udsigten over Lillebælt på Thorvaldsens Museum. Men grundlæggeren af dansk landskabsmaleri er alligevel nok hans samtidige himmerlændingen *Erik Pauelsen* (1749-90) som maler ved Furesøen, hvad en samtidig kritiker beskriver som „den blide rolighed, som hersker overalt i den behagelige blanding af luft, vand og grønne skove". Statens Museum for Kunst har to af hans billeder: „Odde med træer; i forgrunden bønder" og „Bondehus på en bakke og med en pige, der vasker i en dam", men de er desværre utilgængelige for almindelige mennesker, eftersom de er deponeret på Fredensborg.

Nordmanden *J. C. Dahl* (1788-1857) maler nogle billeder fra Øst- og Sydsjælland som „Broen over Tryggevælde Å", 1815, og Vinterlandskab ved Vordingborg", 1829, begge i Statens Museum for Kunst, hvis friskhed og lysfylde helt stiller de landskaber, periodens fejrede store maler *C. W. Eckersberg* ind imellem sine mange

portrætter og søstykker også malede, i skygge.

1830-erne betegnes ikke uberettiget som dansk landskabsmaleris guldalder med *Johan Thomas Lundbye* (1818-48) som den centrale figur. Blandt hans billeder på Statens Museum for Kunst glemmer man ikke „Et boelssted, Lodskov ved Vognserup", 1847, og „Malkepladsen ved Vognserup" fra samme år. Men opsøger man dem, skal man se „To køer på åben mark" fra 1844 i Hirschsprungs Museum i København, ved siden af. Det er om Vognserup-egnen ved foden af Odsherred det nationale maleris profet professor Høyen siger: „På disse saftige enge, hvor grøfterne er så frodigt bevoksede, hvor piletræerne med deres gamle runkne stammer frembringer mere end et yndigt naturspil, hvor hybentornen står med sin rosenpragt midt imellem de olivenagtige pilegrene, her var det Lundbye fandt sit atelier". Det var beslægtede idyller *Dankwart Dreyer* (1816-52) fandt på egnen omkring fødebyen Barløse ved Assens og som han malede med naiv umiddelbarhed. I Århus Museum hænger „Parti i det nordlige Fyn med udsigt over Tybring banker", 1842, og på Hirschsprungs Museum „Bakkede marker med hegn af træer", 1838-39.

Den af Høyens elever, som tog hans krav om en „national" kunst alvorligst, var *P. C. Skovgaard* (1817-75) og han skabte et gribende og dramatisk naturmaleri uden at glide ud i sentimentalitet eller blive teatralsk. I min barndom hang en reproduktion af hans „Bondedammen

Øverst det forårsfriske Fritz Syberg-billede, „Pløjemændene og mågerne" fra museet i Vejle og derunder et høstbillede af Peter Hansen. Det lysende, klare billede tilhører det interessante museum i Fåborg.

i Hellebæk" fra 1859, hvis original befinder sig på Glyptoteket, i så at sige alle hjem i landsbyen.

Teaterbønder

Ved siden af den hang meget ofte en Exner-reproduktion. *Julius Exner* (1825-1910) opdagede amagerbønderne i deres maleriske dragter og hans billeder var højt elsket af samtiden. Betragtet med nutidsøjne er de temmelig glansbilledagtige, og det er påfaldende, at disse teaterbønder aldrig bestiller noget fornuftigt. De fleste af vore provinsmuseer har et eller flere af disse søndagsbilleder.

Hans samtidige *Christen Dalsgaard* (1824-1907) har samme interesse for møbler, husgeråd, værktøj og dragter, men der er ikke museumsluft i hans billeder som i Exners. På moderne sprog ville man nok kalde adskillige af hans malerier for „social kunst", sådan nogen som „Udpantningen", 1859, hvor bødkerhjemmets fattige bohave skrives op, eller „To kvinder aflægger besøg hos landsbykunstneren", 1873, for at se på et gravkors. Begge i Statens Museum.

På samme tid maler *Frederik Vermehren (1823-1910)*, tørt og tyndt og med fotografisk præcision men med sans for de store linjer alligevel „En jydsk fårehyrde på heden", 1855, og „En sædemand", 1859, begge i Statens Museum.

Det jyske landskab i billedkunsten

Mere romantisk poetiserende skildrer *Jørgen Sonne* (1810-90) den sjællandske landalmues liv i naturen. Desværre befinder hans dejlige billede af malkepigerne med deres træspande på hovedet „Landlig scene", 1848, sig i privateje, men „De syges søvn på Helenes grav i Tisvilde", 1847, på Statens Museum er også et landskab med udsigt til en vigtig side af bondeliv i gamle dage.

Hans Smidth (1839-1917) giver billeder af jysk natur, som kan sidestilles *Lundbyes* og *P. C. Skovgaards* sjællandske og *Dreyers* fynske, men med det fortrin, at menneskene på en helt anden måde er

med i det hele, ja, historien som i billedet fra den jyske slavekrig „Fjenden ventes", 1893, i Alborg Museum. Hvad malemåden angår, har Smidth lært af Skagensmalerne, hvis dengang så beundrede billeder af fiskernes liv set med nutidsøjne er temmelig teatralske, men de er, hvad dengang hed „friluftsmaleri", en forsigtig form for den lys- og farvedyrkelse, som i Frankrig kom til at hedde „impressionisme".

Med *Theodor Philipsen* (1840-1920) får vi en ægte dansk impressionist. Hans motivverden strækker sig ikke langt uden for Saltholmen og Kastrup, hvorfra man sejler ud til den, og med nogle afstikkere til herregården Mejlgård på Djursland, men ingen har hverken før eller siden malet køer så levende og virkelige i landskabets soldis eller regntåge. I Horsens Museum hænger „Drikkende heste og kalve ved Hollænderbrønden", 1913, og i Randers „Malkepladsen ved Dyrehavegård", 1901.

I sammenligning med Philipsens farveglitrende billeder virker vor anden komaler *N. P. Mols* (1859-1921) mørk og tung. Man kommer til at tænke på, at de begge havde landbrugsuddannelse, men Philipsen som den velhavende grosserersøn, der blev landvæsenselev og forvalter, og Mols som den fattige vogterdreng, som var bondekarl, til han blev maler. „Roeoptagning", 1886, hænger i Folketingets Snapsting.

Bondemaleren L. A. Ring

Michael Therkildsen (1850-1925) har malet en af forrige generations mest elskede reproduktioner „Kom så da!", 1890. Originalen er folkeeje, men deponeret på Amalienborg. En malerkammerat har træffende sagt, at Therkildsen i modsætning til de andre dyremalere altid skildrede „et fra et landmandssynspunkt ideelt eksemplar, et godt, stærkt, velfodret dyr".

L. A. Ring (1854-1933) er sagtens den af alle danske malere, som mest har fortjent hæderstitlen „bondemaleren". Tankevækkende er det, at han fik sin ilddåb, da han på en udenlandsrejse stiftede bekendtskab med europæisk kunsts store bondemaler, flamlænderen *Pieter Bruegel* fra 1500-tallet. Af ham lærte han, der selv var bondefødt, at betragte bønder med varme og kærlighed, men uden ringeste sentimentalitet eller romantiseren, så forskellig fra Skagensmalernes mondæne sommerferiekunst. I de urolige år midt i 80-erne ventede han utålmodigt på, at bonderejsningen skulle bryde løs for at møde i rækkerne med våben i hånd. Blandt hans billeder skal her nævnes „Gammel bondegård repareres", 1892, i Århus Museum og „Husmandsfolk", 1897, i Ribe Museum.

Det var ellers „fynboerne", som blev beskyldt for i 90-erne at trampe ind i salonerne med møg på træskoene. Mest vakte *Fritz Syberg* (1862-1939) anstød – nu er han den mest beundrede og højst betalte. „Gødningskørsel", 1885, Kolding Museum og „Pløjemændene og mågerne", 1920-28, i Vejle Museum.

Rings ungdomsven *Hans Andersen Brendekilde* (1857-1942) regnes ikke rigtig med til fynboerne, til trods for at han er det. Man får næsten en mistanke om, at når den højere kunstkritik aldrig rigtig har accepteret ham, hænger det sammen med den brede befolknings varme interesse for hans billeder. I min barndoms landsby hang hans „Landevej", 1893 – nu på Statens Museum – som reproduktion i hvert andet hjem, med tømreren som snakker med skærveslageren og hans kone ved vejkanten, og hvor det ikke er til at tage fejl af, at tanken skal føres hen på tømrersvend Jesus. Hans „Udslidt", 1889, på Fyns Stiftsmuseum er gedigen social kunst.

Peter Hansen (1868-1938) er nok den af fynboerne, som er mest maler i den forstand, at farven for ham ikke bare er interessant dekorativt set, men menneskeligt udtryksmiddel. „Pløjemanden vender" og „Høstfolk", begge fra 1902 og begge i Fåborg Museum.

Øverst den gamle Vermehrens tegning af en gammel uldjyde og nederst viser Kaj Ejstrups pløjetegning over i nutiden.

Sammen med fynboerne er grund til at nævne ålborggenseren *Christjern Scobius* (1872-1900). Hans billede af gamle dages karlekammer med pigen, der græder ved karlens skulder: „Det tabte paradis" er et stykke nådeløs socialrealisme, men samtidig vidunderlig nuanceret farvekunst i lutter gyldenbrune nuancer.

Monument over hedens opdyrkning

Sjællænderen *Jens Vige* (1864-1912) sætter ved århundredets begyndelse hedens opdyrkere et værdigere monument end stenene rundt om i det gamle hedeland med sine religiøst-alvorlige mørkladne hedelandskaber med arbejdende mennesker, som det her gengivne „Kvinder hakker lyng", 1906, i Alborg Museum.

En særstilling indtager *Niels Larsen Stevns* (1864-1941), tækkemandens søn fra Gevnø på Stevns, som gennem en menneskealder var altmuligmand hos andre kunstnere, stenhugger, træskærer og malermedhjælper, og som gammel mand med frescobillederne i Hjørring Centralbibliotek af den vendsysselske bondekrig skabte et af dansk malerkunsts hovedværker i det hele taget, historie fortalt i tolkende farver, landskab og mennesker i ét mægtigt manende hele.

Den nye tids malere

Den besindelse på farven som maleriets egentlige udtryksmiddel, som har været bestemmende for maleriets udvikling i vort århundrede, har også været det for bornholmeren *Oluf Høst* (1884-1966). Hans musikalske stemningsmaleri har en naturmystisk baggrund ikke meget forskellig fra bøndernes gamle „overtro" på nisser og elverfolk. „Bondegård", 1932, i Bornholms Museum, „Gården indvendig", Randers Museum, „Bondegård", 1943, Ribe Museum.

Den thylandske malersvend *Jens Søndergaard* (1895-1957) beskriver sin hjemegns storslåede natur i en naiv, ekspressionistisk stil i direkte fortsættelse af folkekunsten tilbage til vore middelalderlige kalkmalerier. Han er repræsenteret i næsten alle vore provinsmuseer.

Med *Svend Engelund*, født i Vrå 1908, kommer endelig Vendsyssel med i hård og fast, „kubistisk" tegning og mutte, mørke farver i de lerede markers tavl og med vældige lysende himle. Hjørring, Ålborg, Randers, Esbjerg Museum.

Dansk landskabsmaleri har hele tiden udvidet sit interesseområde. Det begyndte for alvor på Sjælland, så kom Fyn og Østjylland med, til sidst det sydøstlige og nordvestligste Danmark.

Det hænger vel sammen med, at bykulturen har bredt sig fra hovedstaden, så det har været nødvendigt at søge stadig længere bort for at finde stor, fri natur og naturforbundne mennesker, hvilket i Danmark vil sige bondelandet og dets beboere.

R. Broby-Johansen.

En periode, der har vist, at De samvirkende danske Landboforeningers hovedopgave er at varetage de interesser, der knytter sig til erhvervsøkonomien, forædling, produktion, varesalg, finansiering og til de erhvervspolitiske spørgsmål for landbruget.

Samvirksomheden i 75 år

Forstander Johs. Larsen, Tune, fortæller i denne artikel om den store arbejdsindsats og de mange arbejdsopgaver, der har foreligget for De samvirkende danske Landboforeninger siden samvirksomhedens oprettelse i 1893.
De 25 år, der er gået siden samvirksomheden fyldte 50, har været stærkt arbejdsfyldte år, og intet tyder på, at de nærmest kommende år vil blive mindre krævende. Men samvirksomheden står godt rustet til at løse opgaverne, fastslår Johs. Larsen.

Johs. Larsen kender sit emne til bunds. Han var i formandsskabet for De samvirkende danske Landboforeninger i tolv år fra 1954 til 1966.

Da man i 1893 dannede De samvirkende danske Landboforeninger, var landboforeningsrørelsen allerede en gammel og vel udarbejdet institution. De lokale landboforeninger og de provinsielle sammenslutninger gennemførte et teknisk-fagligt arbejde og en undersøgelses-, oplysnings- og vejledningstjeneste. Man udviklede dette arbejde i en stadig stigende målestok frem til i dag. Vi erindrer os starten af dyrskuer, avlsforeninger for husdyr, kvægkontrol, svinekontrol og kalvekontrol, stambogsføring, afkomsundersøgelser og afkomsprøvestationer for kvæg, svin, fjerkræ og kaniner, avlsdyrauktioner. Til denne lange række af foranstaltninger kom markforsøg, en konsulenttjeneste, omfattende alle landbrugets tekniske felter, dertil mødevirksomheden, udgivelse af tidsskrifter og beretninger.

Det er, hvad landboforeningerne har spændt over. En række teknisk-økonomiske opgaver blev løst ved dannelsen af specialforeninger som andelsmejerier, andelsslagterier, andelsindkøbsforeninger for indkøb af råvarer og andelseksportforeninger. Specialforeningerne byggedes op efter landboforeningernes mønster fra det lokale over det provinsielle og sluttelig til landssammenslutning. Sådan blev landet også politisk tømret op. Fra bygd over herred til provins og derefter til ét land. Når det kommer til stykket, er det derfra vi har modellen. Denne gennemorganisering af landbruget kan måske set udefra synes overvældende. Indefra set er der hos landmændene ingen tvivl om dens selvfølgelighed og dens nødvendighed. Det er *fællesskabet* om løsningen af teknisk-faglige og produktionsøkonomiske opgaver, der sammen med den enkelte landmands dygtiggørelse har været det bærende for den vældige udvikling, landbruget har gennemløbet i de 75 år. Man kan bare tænke sig det hele bort, resultatet ville blive „middelalder".

De samvirkende danske Landboforeningers placering

De samvirkende danske Landboforeninger har kun få funktionelle opgaver i dette teknisk-faglige og økonomiske system. Dog skal det nævnes, at stambogsføringen eller størstedelen af denne på det økonomiske plan gennem mange år er varetaget af De samvirkende danske Landboforeninger. De samvirkende danske Landboforeninger har også nedsat et par faglige udvalg, husholdningsudvalget og kvægavlsudvalget. De har kun virket som koordinerede organer. Der har aldrig været knyttet en konsulenttjeneste til disse udvalg.

I de seneste år er samvirksomheden dog trådt ind i konsulenttjenesten på et par områder. Sammen med husmandsforeningerne er der ansat en landskonsulent for *læplantning* og en landskonsulent for *hesteavl.*

I 1954 oprettede De samvirkende danske Landboforeninger en *afdeling for skattetekniske spørgsmål.* Også denne foranstaltning må ses som en rådgivningstjeneste på landsbasis.

To nydannelser i oplysningsområdet

På oplysningsområdet har De samvirkende danske Landboforeninger de senere år udvidet sin indsats. Der kan her peges på to nydannelser af betydningsfuld rækkevidde. Den 1. oktober 1956 begyndte samvirksomheden således udgivelsen af medlemsbladet „Landsbladet", det udkommer nu ugentlig i ca. 130.000 eksemplarer. Ved siden heraf udgiver De samvirkende danske Landboforeninger månedsskriftet „Dansk Landbrug" i 3000 eksemplarer. Det er en fortsættelse af De samvirkende danske Landboreningers gamle publikation „Vort Landbrug". Siden 1966 udgives tillige månedsskriftet „Hippologisk Tidsskrift" i samråd med hesteavlsforeningerne. Det udkommer i 3500 eksemplarer.

Den anden nydannelse er Landbrugets Oplysnings- og Konferencevirksomhed, LOK, som påbegyndtes juni 1963. Den er resultatet af et samvirke mellem følgende organisationer: De samvirkende danske Landboforeninger, De samvirkende danske Husmandsforeninger, Landbrugsrådet og Andelsudvalget.

Yderligere kan nævnes, at landbrugets organisationer i fællesskab i marts 1968 har overtaget Tune Landboskole, der videreføres som kursusskole med efteruddannelse som formål.

I nær tilknytning til disse virksomheder står det arbejde, der knytter sig til deltagelsen i internationalt organisationsliv. Dette har dansk landbrug af gode grunde altid måttet følge med i. I de senere år, hvor handels- og markedsforholdene er under omformning, har det i særlig grad været påkrævet. Kun på den måde kan vi informere om vore behov, og opnå viden om de kræfter, der gør sig gældende i andre lande.

Sigtet med disse nydannelser er at oplyse og gennem oplysning at øge den tekniske kunnen. Men også ved oplysning om landbrugets stilling i det hjemlige erhvervssammenspil og om landbrugets stilling udadtil at styrke sammenholdet om landbrugets organisatoriske indsats.

Tyngdepunktet i samvirksomhedens arbejde

Nok har De samvirkende danske Landboforeninger gennem årene haft betydning for det fælles faglige foreningsarbejde ved at danne et forum for koordinering af bestræbelserne og ved at påtage sig enkelte opgaver, som kun kunne løses på landsbasis.

Det er dog som varetager af landbrugets erhvervsøkonomiske og erhvervspolitiske interesser, at De samvirkende danske Landboforeninger har haft sine hovedopgaver. I begyndelsen har det drejet sig om en formulering af synspunkter. Siden – og i stigende grad – har der været tale om et aktivt virke for, at disse synspunkter kunne komme til udtryk indadtil i lovgivning og administration og udadtil i handelspolitikkens udformning.

I tidsrum, hvor tilstandene indadtil har været præget af stabil erhvervsøkonomisk balance, og hvor handelssamkvemmet med udlandet har ligget i faste rammer fra år til år, har arbejdet med disse opgaver været af rolig karakter. Men når der sker forskydninger på de erhvervsøkonomiske og afsætningsmæssige områder, bliver arbejdsopgaverne større og mere hektisk betonede. Så drejer det sig om at fastlægge interesselinier og at få dem tilgodeset under de omformninger, der sker, og det drejer sig om at opnå indflydelse på de nydannelser, som skredet fører frem til.

I De samvirkende danske Landboforeningers 75-årige tilværelse kan man kun pege på én stabil periode, nemlig tiden fra 1900 til 1914. Den følgende tid har været præget af gentagne forstyrrelser i produktionsgrundlaget, dybtgående ændringer i erhvervsforholdene her i landet og en omkalfatring af handelssamkvemmet med udlandene. Alt dette har stillet store krav til landbrugets landsledelser.

Landbrugsrådets oprettelse

Under krigen 1914-1918 og et par år derefter var spørgsmålet om råvareforsyning til landbruget i forgrunden. De sparsomme tilgange måtte fordeles ligeligt. Det kunne dog ikke undgås, at produktionen gik ned. Befolkningens forsyning med brød, gryn og mel måtte sikres. Det skete ved gennemførelse af en afleveringspligt for korn. Rationerings- og maksimalprisordninger måtte knyttes til for at sikre ens vilkår for alle. Udadtil skulle landbrugseksporten kanaliseres efter mønstret fra før krigen, og det skulle sikres, at dette blev overholdt. Her kom landbrugets landsledelser for alvor på prøve, og erfaringerne fra disse år førte til oprettelse af Landbrugsrådet som fælles organ for de landøkonomiske foreninger og produktionsforeningerne, mejerier, slagterier, andelsindkøbsforeninger og andelssalgsforeninger.

I årene 1920-29 vendte landbruget tilbage til produktionsmønstret fra før krigen, og landbrugseksporten gled gradvis ind i de vante baner. Det blev en erhvervspolitisk opgave at medvirke til en afvikling af krigstidens restriktive ordninger. Især var opmærksomheden rettet mod rationerings- og maksimalprisordningernes afvikling.

Krisen i trediverne

Med året 1930 bevægede vi os ind i en krise for landbruget og for landets erhvervsliv som helhed. Krisen havde international karakter og udløste i alle lande selvforsyningsbestræbelser. Denne politik ramte den danske landbrugseksport med fuld kraft. Nogle lande underbyggede deres selvforsyningsstræben med toldforhøjelser og ved kvotering af importen. England indførte præferencetold til fordel for landbruget i England og i Imperielandene. Alt dette skete under henvisning til valutabesparelse. Men også frygten for en ny krig spillede ind, og dette hensyn fik især vægt efter det politiske magtskifte i Tyskland i 1933. Disse forhold fremkaldte en landbrugskrise i Danmark af hidtil ukendt heftig karakter. Den internationale pengekrise, der lammede samhandel og produktion i almindelighed, fremkaldte samtidig en voldsom arbejdsløshed her i landet. Begge disse foreteelser, landbrugskrisen og arbejdsløsheden, måtte lovgivningsmagten give sig i kast med. Det resulterede i hjemmemarkedsordninger for nogle landbrugsvarer, saneringslov for kriseramte landmænd og driftskreditordninger. Arbejdsløsheden søgte man at imødegå ved iværksættelse af offentlige arbejder. Den mest virkningsfulde foranstaltning var dog valutaloven. Valuta til import kunne ikke mere frit købes, den skulle bevilges. Bevillingerne skete efter regler, der begunstigede selvforsyning på en række vareområder. I ly af denne beskyttelse kom en øget industriel udvikling i gang, og arbejdsløsheden mindskedes. I 1932 kvoterede England baconimporten for at bringe priserne på bacon op, mest selvfølgelig af hensyn til de britiske og canadiske landmænd. På den baggrund måtte svineproduktionen her i landet reguleres. Det skete gennem svinekortordningen. Denne ordning bidrog i øvrigt mere end alle andre former for kriselovgivning til en forbedring af økonomien i landbruget.

Da så stor en del af landbrugseksporten hvilede på kvotaordninger, blev det nødvendigt at gribe ind i eksporthandelen ad lovgivningens vej. Det gjaldt om at udnytte eksportkvoterne fuldt ud. Det gjaldt også om, at årskvoterne blev fordelt jævnt tidsmæssigt, og det gjaldt endelig om, at de prisforskelle, der gjorde sig gældende fra marked til marked blev udlignet på den samlede eksport. Noget sådant kunne ikke nås, hvis eksporten blev overladt til en række frit virkende eksportører. Deres virksomhed måtte samordnes. Det skete ved en bemyndigelseslov til landbrugsministeren af december 1932, vel i hovedsagen på landbrugsorganisationernes foranledning. Denne lov førte til regler, hvorefter der kunne pålægges afgifter til udjævning af forskelle i eksportpriserne.

Eksportudvalgene og efterkrigstiden

Igennem trediverne udvidedes loven til at omfatte alle landbrugsprodukter, og i 1939 blev det bestemt, at al eksport skulle ske gennem *Landbrugsministeriets Eksportudvalg*. Med krigens udbrud blev opfyldelsen af de handelsmæssige forpligtelser så betydningsfuld, at man fandt indførelsen af en sådan statsreguleret landbrugseksport nødvendig. Der blev under landbrugsministeriet nedsat ni eksportudvalg. I disse blev landbrugets organisationer og privateksportørforeningerne repræsenterede. Udvalgenes sekretariater blev henlagt til Landbrugsrådet og til mejerierne og slagterierne.

Det har altså stået klart for datidens ledende organisationsfolk og de politiske myndigheder, at uden en sådan fasttømret eksportorganisering var det ikke gørligt at udnytte alle muligheder i det daværende afsætningmiljø eller at få prisforskellene i de forskellige afsætningsmarkeder til at fremtræde entydigt over for det producerende landbrug.

Efter krigens ophør blev eksportudvalgene genstand for adskillig kritik, dels fra privathandelens folk, dels fra politisk ideologisk hold. Man fandt deres eksistens og virkemåde stridende mod den udvikling, som nu tilstræbtes, en frigørelse af handelen mellem landene med en afvikling af handelsrestriktionerne landene imellem, det Marshall-hjælpen i grunden fordrede, og som den internationale valutafond skulle være instrumentet for. Fra landbrugets side så man med stor betænkelighed på nedlæggelse af eksportudvalgene, for man erfarede snart, at vore aftagerlande ikke agtede at afvikle deres restriktioner over for importen af landbrugsvarer. Handelen med industrivarer blev liberaliseret, men handelen med landbrugsvarer blev det ikke. Begrundelsen for en centraliseret landbrugseksport vedblev altså at bestå. De politiske kræfter var imidlertid de stærkeste. I 1950 blev Landbrugsministeriets Eksportudvalg nedlagt, og landbrugets organisationer måtte skride til at oprette landbrugets egne eksportudvalg. De blev med hensyn til repræsentation etableret efter mønstret fra de ministerielle udvalg. Det vil sige, at også privathandelens folk tog sæde i disse udvalg. Det skete ikke 100 pct., men dog i så stor udstrækning, at disse frivillige udvalg var i stand til at løse nogenlunde de samme opgaver som de ministerielle udvalg.

Landbrugets eksportudvalg har nu et attenårigt virke bag sig. De har befæstet deres stilling som varetagere af en vigtig landøkonomisk funktion. Organisatorisk er de tilknyttet Landbrugsrådet, som på den måde sammenføjer landbruget og privathandelen i et betydningsfuldt arbejdsfællesskab.

14 økonomisk gode år

Tiden fra 1940 til 1954 må betegnes som økonomisk set gode år for landbruget. Produktionsmæssigt førte man linien videre med stor husdyrproduktion. Afsætningsmulighederne for levnedsmidler var gode i det udslidte Europa, selv om afsætningsbetingelserne stadig havde restriktiv karakter. Men efterhånden mættedes markederne ved stigende produktion i alle lande, og overforsyningens spøgelse viste sig atter. Det udløste igen en skærpelse af vore aftagerlandes beskyttelse af egne landmænd – og prisfald og vanskeligheder for os. Hertil kom virkningen af den handelsfrigørelse for industrivarer, der skete i disse år. Den betød en vældig stimulans for den industrielle vækst i alle lande og også hos os. Dermed forrykkedes den indre erhvervsøkonomiske balance til ugunst for landbruget. Industrien blev i stand til at virke på et ganske andet og højere løn- og udbytteniveau end landbruget kunne, og servicefagene fulgte forholdsvis let med i industriens kølvand. Dette på én gang at have afsætningsvanskeligheder for sin produktion både mængdemæssigt og prismæssigt og et stærkt stigende omkostningsniveau må selvsagt fremkalde økonomiske vanskeligheder for det erhverv, der er i den situation. Hvis tilstanden er langvarig nok, og det har den været, vil den i tilgift til den ringe økonomi fremkalde tekniske og strukturelle forandringer. Landbruget har reageret på disse tilstande ved mekanisering, arbejds-

Roekørsel med malkekøer. – Billedet er fra 1910 og viser min oldefar, Kr. Bruun, Fjaltring, Ramme, Lemvig, køre roer sammen med sine to malkekøer, skriver Gunnar Olesen, V. Krolsbæk pr. Bækmarksbro, der har indsendt billedet til Landsbladets fotokonkurrence. Kr. Bruun var ejer af Ø. Musholm.

rationalisering og driftsforenkling. Det har på det tekniske plan været landbrugets svar på afvandringen af arbejdskraft til erhvervene med højere lønniveau, og det har også været et svar på de økonomiske vanskeligheder. Da mekanisering, arbejdsrationalisering og driftsforenkling har ulige virkekraft i de forskellige bedriftsstørrelser, er selve ejendomsstørrelsen blevet anfægtet. Fænomener som deltidslandbrug og samdrift af flere ejendomme er resultater af dette.

Store arbejdsopgaver

Det er klart, at forringelsen af landbrugets økonomi og den omformning, som dette foranlediger, har stillet landbrugets organisationer og dermed De samvirkende danske Landboforeninger over for store arbejdsopgaver. De har i første række været rettet imod en forbedring af økonomien. De samvirkende danske Landboforeninger oprettede således i 1957 *Landbrugets Indkøbs- og Finansieringsforeninger* med det formål at billiggøre investeringerne i mekaniseringen. Opmærksomheden blev tillige rettet mod afsætningssektoren, hvor det nu gjaldt om at øge eller fastholde salget på gamle markeder og at etablere nye markeder ved gennemførelse af markedsanalyser, deltagelse i udstillinger, iværksættelse af reklame og oprettelse af handelskontorer. Arbejdet hermed lå naturligt for eksportudvalgene, men da en koordinering af disse aktiviteter var det indlysende rigtige, oprettedes i 1958 *Landbrugets Afsætningsråd.*

De engelske kvotaordninger for smør og bacon, eksportens tilpasning til disse og kampen for at bevare fodfæstet for vor landbrugseksport til Fællesmarkedet har i de allerseneste år beslaglagt mange kræfter inden for landbrugets landsledelser.

På det erhvervspolitiske plan har opmærksomheden især været rettet mod gennemførelse af hjemmemarkedsordningerne. Som forholdene lå, var hjemmemarkedspriserne lig med de gennemsnitlige ekportpriser. Når landbrugsvarer er en mangelvare, giver det høje hjemmemarkedspriser. I de tilfælde, hvor denne tilstand har antaget en for grel karakter, har man imødegået den ved fastsættelse af maksimalpriser. En modsat gående bevægelse er man mere uvant med at reagere på.

Det tog lang tid at overbevise de bestemmende myndigheder om nødvendigheden og retfærdigheden af en hjemmemarkedsordning, der løsrev prisdannelsen på hjemmemarkedet fra eksportpriserne. I 1962 lykkedes det omsider landbrugets organisationer at trænge igennem med deres synspunkter. Med hjemmemarkedsordningerne er landbruget blevet sikret for i hvert fald en trediedel af sin produktion over for de kræfter, der presser omkostningsniveauet op. De øvrige to trediedele af produktionen var og er stadig underkastet de vilkår, som misforholdet mellem det hjemlige omkostningsniveau og de opnåelige eksportpriser frembyder. Også dette forhold måtte landbruget søge mildnet. Det har ført til de såkaldte støtteordninger, *gødningstilskud, mælketilskud* og *dispositionsfond.* Den økonomiske nødvendighed af disse ordninger kan der ikke være tvivl om. Kritikken mod dem retter sig da også mere mod deres indvirkning på strukturudviklingen i landbruget.

Disse erhvervspolitiske resultater, *hjemmemarkedsordninger* og *støtteordninger,* er ikke opnået uden en betydelig indsats fra organisationsledere og funktionærer. På et vist tidspunkt måtte de enkelte medlemmers medvirken påkaldes, for gennem en *produktionsstandsning* at understrege den vægt, landbruget måtte lægge på gennemførelse af disse foranstaltninger.

Da landboforeningerne tog erhvervspolitikken op

De samvirkende danske Landboforeninger har især i tiden fra 1950 været engageret i et aktivt erhvervspolitisk arbejde. Før den tid mente man, at erhvervspolitik var folketingets og regeringens sag. Skulle man indvirke derpå, skulle det ske gennem de politiske partier. Landboforeningerne henvendte sig ifølge traditionen til Venstre, og husmandsforeningerne henvendte sig lige så traditionsbundne til Det radikale Venstre. Derefter skulle de landbrugskyndige i disse partier docere og informere de øvrige partimedlem-

Øverste billede: Mekanisering har været landbrugets svar på afvandringen af arbejdskraft til erhverv med højere løn. Mejetærskeren har gået sin sejrsgang på kornmarkerne, dels som gårdens egen maskine, dels lejet på maskinstationer.

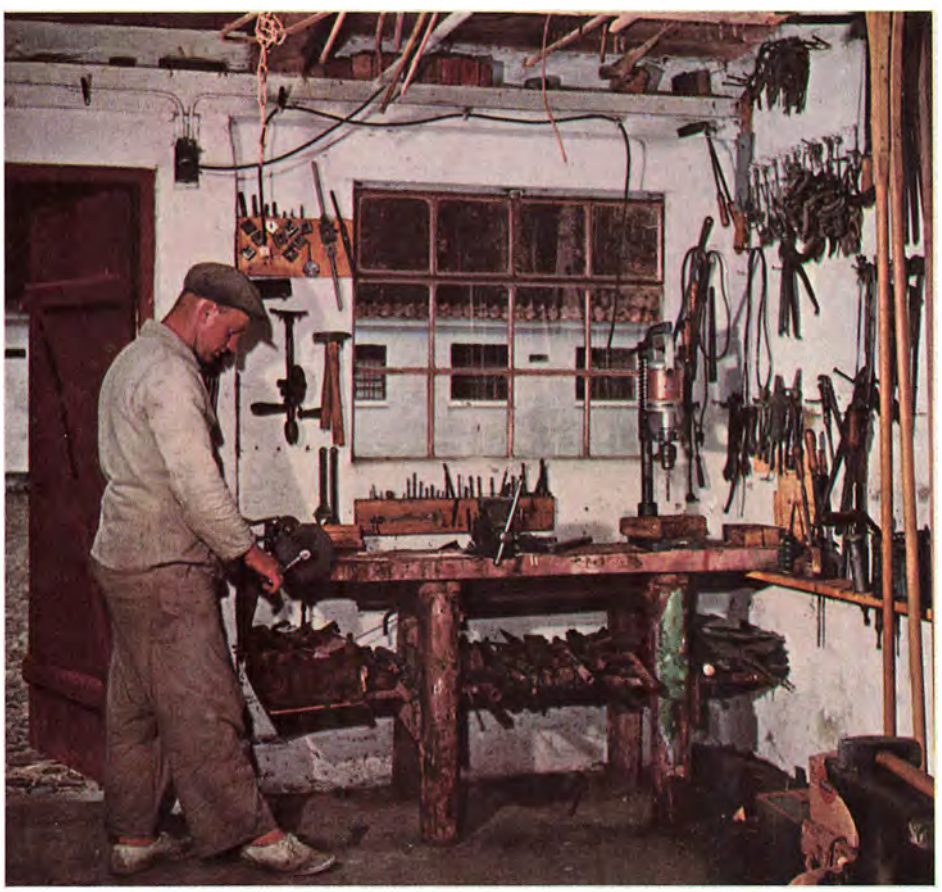

Nederste billede: Den moderne landmand kan spare mange penge, hvis han har et godt værksted og forstår at bruge det. Der lægges stadig mere vægt på dette i uddannelsen, dels på landbrugsskoler, dels på svejsekursus o. lign.

mer. Folketingets øvrige partier skulle også helst bibringes forståelse af de fremførte spørgsmål. Det blev en langsom producere, helt uegnet i akutte situationer. Såvel princippet om specielle politiske partier som varetagere af erhvervsøkonomiske interesser som den langstrakte procedure, har adskillige gange siden samvirksomhedens stiftelse ført til fraktionsdannelser. Her kan nævnes *Agrarforeningen, Landmandsforeningen, Landbrugernes Sammenslutning* og *Landbrugets erhvervsøkonomiske Fagforening.* Princippet om at deponere de erhvervspolitiske interesser hos politiske partier ophørte egentlig først med *Axel Jensen* og *Hans Pinstrup* som ledere.

Vejen blev nu, at organisationerne henvendte sig til fagets minister, *landbrugsministeren,* uanset dennes partifarve. De ønsker eller krav, der fremføres, må ved en sådan fremgangsmåde være klart formulerede og velbegrundede. I konklusion heraf har landboforeningerne og Landbrugsrådet oprettet en fælles *statistisk-økonomisk afdeling.* Denne afdeling udfører tillige det statistiske arbejde, der står i forbindelse med regulering af landbrugets hjemmemarkedspriser og derudover et omfattende analytisk arbejde vedrørende tekniske og økonomiske alternativer inden for landbruget.

De ønsker eller krav, der fremlægges af erhvervspolitisk art, kan således fremtræde klart formulerede og vægtigt begrundede over for de lovgivende myndigheder og over for foreningernes medlemmer, hvorved misfortolkninger undgås.

Der er ingen tvivl om, at den nye linie har været til gavn for landbruget. Den har skabt en mere direkte forbindelse med ministerium og administration, og den har også, hvad man måtte vente, dæmpet behovet for fraktionsdannelse.

De sidste 25 år

De 75 år har vel afklaret for os, at De samvirkende danske Landboforeningers hovedopgave er at varetage de interesser, der knytter sig til erhvervsøkonomien, forædlingsproduktion, varesalg, finansiering og til de erhvervspolitiske spørgsmål, kort sagt alt det, der har mange berøringsflader til lovgivningen og til andre erhvervs udøvere i samfundet.

De 25 år, der er gået, siden samvirksomheden fyldte 50, har været stærkt arbejdsfyldte år, og intet tyder på, at de nærmest kommende år vil blive mindre krævende. Men samvirksomheden står godt rustet til at løse opgaverne, både institutionsmæssigt og bemandingsmæssigt.

Landssammenslutninger har i Danmark særligt gode betingelser for at virke med kraft. Det skyldes, at landet ikke er større end det er. Derved bliver vejen fra landsenheden til det lokale og personlige kort. Organisationslederne og funktionærerne bliver ikke fjerntsvævende, sjældent sete figurer. De bliver nærværende mennesker, som man må skaffe sig en holdning til. Det gør et samarbejde levende. Da landet ikke spænder over de mange længde- eller breddegrader, får vi et ensartet klima med ens produktionsmønster. Forskellene i sprog, sindelag og livsindstilling er også små. Fra dette kommer der slagkraft til et samarbejde på landsbasis. Tiden har vist, at vi kan.

Johs. Larsen.

Landbokvindens dagligdag for 50 år siden

Spredte træk fra dagligdagen på en gård i begyndelsen af dette århundrede.

Overinspektør ved Nationalmuseet, Holger Rasmussen, *der er bondefødt i Reersø ved Gørlev, Sjælland, fortæller i denne artikel minder om sin barndom i et vestsjællandsk bondehjem. Siden sin embedseksamen i 1942 har Holger Rasmussen været beskæftiget ved museer, først i Nationalmuseets 3. afdeling, en periode inspektør ved Odense bys museer, og siden 1959 som chef for 3. afdeling. Han har blandt andet speciale i landbolivet i gamle dage, og* Landsbladets *læsere vil huske ham fra serien: Den gamle Landsby. – Billederne, der illustrerer denne artikel er alle venligst udlånt af Dansk Folkemuseum.*

Mine forældre blev gift i 1898 og flyttede ind i et lille sted, som de ved tilkøb af jord og tilbygninger udvidede til en mindre gård. Landsbyen, de boede i, var på mange måder gammeldags, og det var vel grunden til, at mange ting endnu foregik på traditionel vis for 40-50 år siden, da jeg var dreng. Helt uden nyheder var landsbyen ikke. Der var kommet et lille andelsmejeri, men stampekærnen havde mine forældre dog ikke kastet bort, selv om den var stillet på loftet og ikke mere blev brugt. En bager havde åbnet en forretning, og ingen bagte rugbrød eller sigtebrød mere, men naturligvis franskbrød og kager. Med købmænd var landsbyen velforsynet, og desuden kom der nu og da kørende handlende: en ølmand, en slagter og – undertiden – en ostehandler.

Men bønderne – og altså også mine forældre – var i vid udstrækning selvforsynende. Alle fyldte hvert efterår sulekarret op med grisemad, når Hans Jørn, der var landsbyens hjemmeslagter, havde fået den stukket, skoldet og skrabet og hængt på en stige, hvor han skar den op for at den kunne afkøles. Ved den endelige partering, førend huset gik til ro efter en arbejdsom dag, var far behjælpelig, men alt det andet arbejde med rensning af tarme, fyldning af pølser, kødhakning, kogning af fedt og så videre hvilede på husets kvinder. I ny og næ kunne der blive slagtet en spædkalv eller en and eller en høne, men ingen af delene krævede en sådan planlægning eller en tilsvarende arbejdsindsats som griseslagtningen, der optog tiden meget mere end den ene dag, hvor grisen lod sit liv. Konserveringen af grisemaden skete næsten udelukkende ved nedsaltning, men et par skinker og alle spegepølserne blev røget. En dag, når vi havde ærinde ind i landet, blev de taget med til bødkeren for at blive røget i hans skorsten.

Den daglige sild i spegetønden

Omtrent ved samme tid om efteråret, hvor svineslagtningen satte sving i alle familier landsbyen igennem, skulle et andet vinterforråd af mad sikres, nemlig høstsildene. Inde ved siden af sulekarret havde vi en stor tønde stående, der hvert efterår blev saltet fuld af fede høstsild. Far havde i sine unge dage været med at fiske sild i Storebælt, hvor bådene drev natten igennem med deres lange lænker af sildegarn. Det havde han dog ikke tid til mere, men saltede sild ristet over gløder i komfuret blev spist hver dag til frokost hjemme næsten hele året rundt, og sådan var skikken i alle hjem i landsbyen, så der skulle mange sild til. At få sildene gællet, drysset med salt og derpå lagt omhyggeligt ned i sildetønden med saltlag imellem var kvindearbejde. I øvrigt kan intet i velsmag sammenlignes med en grønsaltet, nyristet, fed høstsild.

Helt opgivet fiskeriet havde far dog ikke; han havde stadig væk halvpart i et ålestade, hvor ruserne blev sat ud hvert efterår. Fangsten svarede utvivlsomt ikke til hverken anstrengelser eller bekostninger, men opgive det gjorde han ikke, førend han ikke mere kunne magte det. Og det gav i hvert fald en kærkommen afveksling i kosten, når han vendte hjem med torsk og ål fra røgtningen af ruserne. Men det gav også ekstra arbejde for husmoderen med nedsaltning af ål eller med tilberedning af stegeål. Efter god, gammel skik måtte stegeålene ikke flås, men skulle sandskures for at få slimen fjernet. Derved bevaredes det hårdtknasende åleskind, som er en lækkerbidsken, men det er et langsomt og trættende arbejde at skure de glatte, ringlende ålekroppe helt rene.

Knaposte under tagskægget

At passe køer var mandfolkearbejde, men at malke dem blev overladt til mor hjulpet af husets børn, efterhånden som de kunne tage fat. I nødsfald kunne far malke, men han gjorde det sjældent og fulgte her den gamle opfattelse, at dette egentlig ikke var noget for mænd. Mælken blev hentet ved gården om morgenen af mælkekusken, der også bragte det smør med tilbage, som skulle bruges i hjemmene. Det var i de troskyldige tider, hvor man bare lagde en bestillingsseddel med tilhørende betaling i transportspandens låg, så kom alt på sin rette plads. Tykmælk var dengang en stående ret sommeren igennem, og på den tid lavede mor også knaposte, som blev sat til tørring på et bræt under tagskægget. Knaposten var håndstore, tørrede klumper med godt med kommen i. Denne kommen blev ikke købt, men samlet ved vejkanten. På de rette tider af året gik mor og et par af os børn ud for at samle kommen og ka-

Lysestøbning hørte med til kvindernes arbejde – selv i 1910, da dette billede blev taget i Klint i Odsherred.

milleblomster til eget forbrug. Sådant var det ingen nytte til at ofre penge på, når det alligevel voksede af sig selv.

Der var enkelte andre ting fra den vilde flora, som blev benyttet. Alle børn vidste selvfølgelig, at de friske, skøre blade af syre var spiselige og havde en kildrende syrlig smag, ligesom vi også vidste, at slåenbær var en delikatesse, når de havde fået den første, lette frost, men vi kendte også deres sammensnerpende egenskab, hvor man ved overdreven spisning af dem kunne få en følelse af, at halshullet blev snøret fuldstændig sammen. Ingen af delene blev dog brugt i husholdningen. Mor samlede imidlertid hvert år noget mos og lav, når der skulle farves påskeæg, for ganske vist var løgskaller den vigtigste bestanddel, men hos os nøjedes vi aldrig med dette alene. Mor havde hvert år et omstændeligt arbejde med at svøbe æggene i gamle klude, hvor der lå løgskaller, stumper af rødt silkepapir og bidder af mos og lav, som gav æggene et spændende marmoreret udseende, der tydeligt skilte dem ud fra naboens påskeæg.

Det var også mor, der stod for urte- og blomsterhaven, selv om efterårsgravningen blev overladt til mandfolkene. Men at få bedene anlagt, frøet sået og afgrøden luget og tyndet var hendes og børnenes arbejde. Det gjaldt også plukning af bær og frugt og syltning og saftkogning. Skulle der derimod foretages noget ekstraordinært som for eksempel podning af træer, måtte vi hente hjælp hos en nabo, som kendte denne kunst. De eneste køkkensager, der blev holdt uden for haven, var kål og kartofler, der blev plantet og passet sammen med de øvrige markafgrøder.

Kludeskoene med til gæstebudet

Jeg kan lige huske, at vort sidste får blev slagtet, men min hjemegn er ingen rigtig fåreegn, så arbejdet med ulden har ikke spillet den rolle som i andre egne af landet. Mor kunne både karte og spinde, men brugte ingen af delene som gift kone. Her var et område af landbokvindens daglige arbejde, som tiden var løbet fra. Blot min gamle bedstemor sad troligt dag efter dag ved spinderokken. Der var imidlertid nok at se til for mor med stopning og lapning, og desuden strikkede hun selv hovedparten af de strømper og vanter, som familien brugte i det daglige.

Hvert år ind imod jul havde hun desuden travlt med at forfærdige kludesko til alle husets medlemmer. Det var i mange år en fast regel, at nye kludesko hørte med blandt pakkerne under juletræet. Og det var ikke hastigt sammenrimpede sko, men såler stukket sammen af mange lag tøj med overdel, der var smukt kantet med brogede bånd. De var rare at stikke i, når man skød træskoene af på bryggersets kolde cementgulv, og de sparede på de ferniserede gulve. Derfor var det også almindeligt under vinterens gæstebud hos venner og slægtninge at bringe kludeskoene med og bevæge sig til gildeshuset i træskoene, der passede godt til landsbyens opblødte jordveje.

Der var mange andre gøremål for en landhusmoder og hendes medhjælpere. Der var således storvasken, hvor al vaskevandet og skyllevandet skulle pumpes op af brønden på gårdspladsen og bæres ind i bryggerset, hvor tøjet blev kogt i den store, indmurede bryggerkedel. Skyllevandet kunne man dog slå i de store trækar, der stod på stenbrolægningen lige ved vandposten, men det betød på den anden side stive, kolde fingre i vintertiden, så det næsten var umuligt at få vredet vandet af de hjemmevævede hørgarnslagner eller af det stive arbejdstøj.

Og kvindernes virksomhed var jo ingenlunde begrænset til hjemmet og stalden. I den travle tid for markarbejdet måtte de tage fat sammen med mandfolkene. Længst og mest slidsomt var arbejdet med roerne, både når de skulle tyndes, hakkes og tages op. Forårets første roelugning bragte værkende rygge til alle. Så var der høhøst og kornhøst, der satte langt flere folk i arbejde dengang, hvor maskinerne var færre og enklere end nu til dags. Det var vel heller ikke noget særsyn at piger strøede møg, jeg har i hvert fald set mine egne søstre gøre det, eller at hjælpe til ved tærskningen vinteren igennem.

Storvasken foregik ude ved pumpen i gården. Der skulle lægges kræfter i, for at få vandet ud af de grove, hjemmevævede lagner. Billedet stammer fra Overby i Odsherred fra 1910.

Slagtedagen var en af de travleste for kvinderne – og det er den i øvrigt stadig. Billedet her stammer fra 1910 og er taget i Lønstrup.

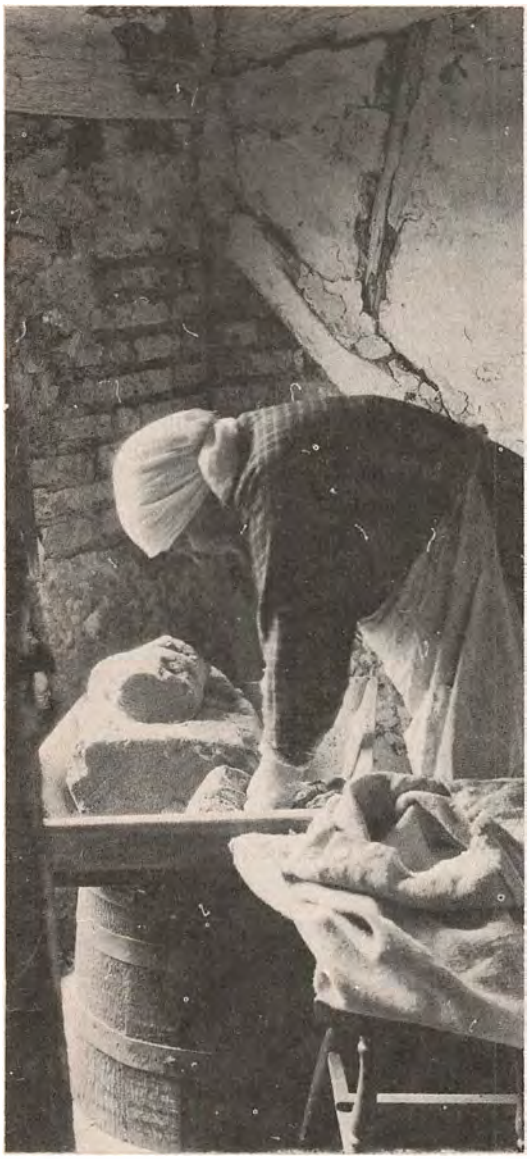

Enkelte steder bibeholdt man traditionen med selv at bage rugbrød som på billedet her fra Kjølvraa i 1929. Man skulle stå tidligt op, når der skulle fyres op i den store ovn. Dejen var lagt dagen i forvejen.

Ringe variation i dagligkosten

Der er i denne skitse fra dagliglivet i mit fødehjem ikke det store brud med fortidens landbrug, men snarere blot mindre nuancer. Hjemmetilvirkningen af hør og uld er et overstået stadium, og mælkens videre behandling er overtaget af mejeriet. Det betød mere fritid til landbokvinderne, mindst vel til husmoderen, men i alt fald fik tjenestepigerne og husets døtre mere tid til sig selv. De fik også mere tid til at hæge om huset med rengøring og vask. For at forstå dette skal jeg meddele, hvad en lille pige måtte tage sig til på den tid, hvor industrialiseringen endnu ikke havde gjort sig bemærket i landbruget og aflastet bondekonen og hendes piger for selv at forarbejde mælken til smør og ost, ulden og hørren til klæder og kornet til brød. Fortællingen herom gælder en gård på Avernakø omkring år 1870, men i sine hovedtræk ville den passe over hele landet med de forskelle, der fandtes fra egn til egn. Således huskede lillepigen sin arbejdsdag:

„Om vinteren måtte de op, mens det endnu var brandmørkt. Når de malkede, havde de en tændt lysestump, som de satte i gødningen bagved køerne. Ellers måtte de gå og rave i mørke. De skulle være færdige med morgenarbejdet til kl. 8. Når de bryggede eller bagte, måtte de op kl. 3-4. Så skulle de mænge grut og give køerne, og så skulle de have malketøjet gjort i stand. De kappedes om, hvem der havde det pæneste malketøj; båndene skulle skures på malkebøtten. Så skulle de passe mælkefadene på hylden under loftet.

Til hverdag skulle de blot feje ud, men om lørdagen skulle de skure bord og bænke. Til davre fik de øllebrød uden sukker, og alle spiste af eet fad. Hvis de kunne nå alt det inden kl. 8, kunne de få tid til at vaske og rede sig; men ellers måtte de gå ind, som de var. De skulle være ved arbejdet kl. 8.

Arbejdet var at spinde og karte. Hen på formiddagen fik de mellemmad. Det var en pande stegt flæsk og lidt brød til at dyppe i fedtet. Så arbejdede de igen med ulden, til de skulle ud og malke til middag. Middagsmaden lavede konen selv, men de skulle vaske op. Om eftermiddagen skulle de igen spinde og karte.

Om eftermiddagen fik de mellemmad kl. 4. Det var et par stykker rugbrød med øl at drikke til. De spiste til aften kl. 7, når de havde malket. Hveranden aften fik de nykogt grød med kold mælk og hveranden aften kold grød med varm mælk. Det var byggrød.

En luksus at rede sit hår hver dag

Det værste var, når de havde bagt, så skulle pigen ind i ovnen og rense den ekstra, for så skulle rugen ind og tørres til bagning næste gang. Hun måtte kravle ind med en skæppe, hælde kornet af og jævne det ud. Det var sådan, at kulden kunne slå dem, når de kom svedt ud. De bagte af 5 skæpper hver måned. Til jul bagte de så meget sigtebrød og hvedebrød, at de kunne gemme noget helt til fastelavn. Der blev gemt nogle stykker oppe i kornet på loftet. Efter julebagningen måtte lillepigen op i ovnen og gøre rent til pebernødder. – Når de bryggede, lagde de to strå i kors i bunden af karret, for at øllet skulle „gøres".

De slagtede 8 lam. De sad mange gange oppe til kl. 12-1 og hakkede kød med en økse – de havde jo ikke kødhakkemaskiner dengang – til pølser, lammekødpølser. De lavede også rullepølse. Af fåreblodet lavede de svede. De kom løg i, og så blev det kogt i en stor pande. Det blev brugt i de nærmeste dage. Af vommen af lammene lavede de finker. Vommene blev skoldede og skrabede og blev kogt sammen med lever og skankene med kød på. Finkerne blev spist med ske efter øllebrød om morgenen. De var lavet til med eddike, sukker og æbler. Lammene slagtedes før grisene.

De slagtede et par grise en af de sidste dage i oktober, så de kunne rejse til Fåborg og sælger bøstene (skinkerne) den 1. november. Det, der skulle sælges, blev lagt i lagener. Småhåndværkerne i byen købte gerne hver en halv gris. Blodet af grisene saltede de og satte det hen i store lerdunke. Nogle lod blodet løbe sammen og saltede det som et stykke kød. Når de kogte sortpølse, måtte de slet ikke tale, hverken mens de stod og stoppede pølserne, eller når pølserne var kommet i gryden – det var den store hedegryde – for så gik pølserne i stykker og kogte ud. Det var altid lillejuleaften de kogte dem."

Fortællingen er lidt springende, men giver dog god besked om den lange arbejdsdag og den betydning, man tillagde de produktive arbejder. Over for dem måtte rengøring både af sig selv og af huset vige. Pastor Feilberg har ud fra sine sydjyske erfaringer udtalt, at „tjenestepiger får sjælden tid til at rede deres hår mere end een gang om ugen, nemlig om lørdagen, og jeg ved husmødre, som har anset det for upassende og unødvendig tidsspilde, at deres piger redte deres hår daglig". I de gamle bondehjem sås støv og snavs heller ikke så let som senere, hvor møbler med blanke flader kom på mode. Der kunne derfor tages lettere på denne side af sagen til daglig. Til gengæld måtte man lægge ekstra kræfter i, når gulve og bordplader skulle hvidskures.

Nu er landbokvinden mandens arbejdskammerat

Tiden blev lettere for landbokvinden, efterhånden som industrialiseringen slog igennem ikke blot i erhvervet, men også inden for hendes snævrere virkefelt. Brygning, bagning og mælkebehandling kunne nu helt opgives, om man ville det. Det samme gjaldt tekstiltilvirkningen både til daglig brug og til børnenes udstyr. Men blev hendes arbejdsdag lettere? Den blev utvivlsomt kortere, og den blev lagt om på felter, der tidligere ikke var blevet gjort så meget ud af. Det gjaldt rengøring af hjemmet og den personlige hygiejne, som lettedes meget ved at få vand indlagt i husene, ja, at få indrettet WC og bad. Ofte indvandt man plads til disse installationer ved at fjerne den store, gamle bageovn, der nu var overflødig. En vældig arbejdsbesparelse var også indførelsen af elektricitet ikke blot som lyskilde, men som kraftkilde i komfurer, strygejern og meget mere. Ikke mindst betød køleskabsteknikken en revolution inden for fødevaretilberedningen. Sulekar og røgkiste blev anakronismer. Hele grisen kunne opbevares fersk i gårdens egen fryseboks eller i landsbyens andelsfrysehus og hentes frem, når man havde behov for en frisk steg.

Arbejdsbesparende installationer og maskiner i et hidtil uset omfang er karaktertrækket i dansk bondemiljø efter anden verdenskrig. Det er i overvejende grad at gøre en dyd af nødvendigheden for at erstatte manglende eller for kostbar arbejdskraft. Men det har medført, at landbokvinden pany er blevet trukket bort fra de blankpolerede stuer for i forstærket grad at hellige sig de produktive sysler som mandens nære medhjælp og arbejdskammerat. I den aktuelle situation er det at se et ungt ægtepar klare bedriften på en landbrugsejendom alene ingen sjældenhed. Der ligger vel her et langt stærkere brud med fortiden end det, man oplevede for små hundrede år siden, hvor industrialiseringen første gang omformede dansk landbrug og landbohjemmet. *Holger Rasmussen*

De danske landboforeninger i dag - og i morgen

Sekretariatschef Jørgen Skovbæk, De samvirkende danske Landboforeninger, skriver i denne artikel om de aktuelle emner, landboforeningerne beskæftiger sig med, og om de ting, der ligger ude i fremtiden.

Hvad er De samvirkende danske Landboforeninger, hvilke opgaver har man, og hvordan løser man dem? Det er et spørgsmål, som ethvert landboforeningsmedlem har et naturligt krav på at få besvaret.

Opbygningen

Hvad siger da vore vedtægter om opbygning og opgaver. Der er straks grund til at gøre opmærksom på, at De samvirkende danske Landboforeninger ikke ifølge vedtægterne er en egentlig landsorganisation, og derfor føler medlemmerne måske heller ikke et direkte tilknytningsforhold til samvirksomheden. I de første 25 år var der endog kun tale om et samarbejdsudvalg bestående af landsdelenes formænd og næstformænd –. Selv efter omordningen i 1917 og 1918, hvor der blev etableret fast sekretariat og formandsskab, står det vedtægtsmæssigt fast, at der blot er tale om et samvirke mellem fem suveræne landsdelsorganisationer, hvis delegeretmøder hver for sig til syvende og sidst har den besluttende myndighed. Noget andet er, at samvirksomheden efterhånden faktisk *fungerer* som en egentlig landsorganisation.

Samvirksomhedens *medlemmer* er derfor formelt kun følgende fem:

Foreningen af jydske Landboforeninger, De samv. sjællandske Landboforeninger, De samv. Landboforeninger i Fyns Stift, De samv. lolland-falskerske Landboforeninger og Bornholms landøkonomi ske Forening.

Samvirksomheden ledes af en *bestyrelse,* der normalt består af 30 medlemmer, nemlig:

1) et *formandsskab* på to medlemmer, der skiftes til for et år ad gangen at være ledende formand,

2) et *forretningsudvalg,* der består af formandsskabet plus formændene for de fem medlemsorganisationer samt næstformændene for de fire førstnævnte (to fra Jylland, en fra Sjælland, en fra Fyn og en fra Lolland-Falster),

3) og 20 *bestyrelsesmedlemmer,* der er valgt af fælleslandboforeningerne i forhold til medlemstal.

Selv om formandsskabet endog kan vælges udenfor bestyrelsens kreds, har der i de sidste 50 år været tradition for, at formandsskabet har bestået af formændene for henholdsvis den jyske samvirksomhed og en af ø-samvirksomhederne – oftest den sjællandske.

Opgaverne

Opgaverne er i henhold til den nu 50-årige formålsparagraf igennem et samvirke mellem landsdelene:

1) at fremme det danske landbrug,
2) at være et almengyldigt udtryk for dets ønsker,
3) at varetage sager af fælles interesse,
4) og at repræsentere foreningerne udadtil.

Det kan siges at være en noget vid og ubestemt formålsangivelse, og den bærer vel også præg af at være skrevet i en tid, hvor man endnu ikke rigtigt havde gjort erfaringer med en landsomfattende organisation eller repræsentation for danske landmænd. De samvirkende danske Landboforeninger var nemlig, når bortses fra Landhusholdningsselskabet, den første landsomfattende repræsentation. Siden er flere kommet til, og der er sket en vis arbejdsdeling mellem dem – f. eks. mellem De samvirkende danske Landboforeninger, Landbrugsrådet og Landbrugets Afsætningsudvalg.

Kærnesætningen i formålsparagraffen er vel, at det er opgaven at *fremme det danske landbrug,* og det der ved samvirksomhedens stiftelse især var brug for, var fagligt-tekniske fremskridt i landbrugsproduktionen og fremme af afsætningen.

Det var først i årene omkring 1. verdenskrig, at behovet for en egentlig erhvervspolitik blev følelig. Der voksede nu en industri frem, og det blev ivrigt diskuteret, hvorvidt man fra samfundets side skulle begunstige denne fremvækst. Det afgørende var imidlertid nok alle de reguleringer, der måtte foretages under første verdenskrigs afspærringsperiode. Det viste klart behovet for en stærk erhvervspolitisk optræden fra landbrugets side, og det var formentlig den direkte anledning til den fastere opbygning, som fandt sted ved omordningen i 1917. Også Landbrugsrådets dannelse to år senere var udsprunget af dette behov.

Efter De samvirkende danske Landboforeningers første 25 års virke var arbejdsopgavernes karakter dermed givet. De gælder den dag i dag og kan af praktiske grunde deles i:

1) det landbrugsfaglige,
2) det erhvervspolitiske,
3) og det afsætningsfremmende.

De opgaver, der er henlagt til landboforeningerne på landsplan tilsiger altså en trefløjet virksomhed.

Arbejdsorganerne

Hvilke arbejdsorganer står da til rådighed for De samvirkende danske Landboforeningers *bestyrelse* til at varetage den virksomhed, der er henlagt til den?

Formandsskabet har morgenmøde i De samvirkende danske Landboforeningers sekretariat i Axelborg. Fra venstre ses kontorchef S. P. Jensen, kontorchef Broe Pedersen, de to formænd, gdr., folketingsmand Anders Andersen og forpagter Arne Pilegaard Larsen samt sekretariatschef Jørgen Skovbæk.

For det første må nævnes samvirksomhedens *formandsskab*, der næsten dagligt året rundt deltager i møder og forhandlinger på landboforeningernes vegne både over for myndighederne, andre erhverv, udenlandske forbindelser og i interne landbrugsforhandlinger. Formandsskabet er dermed landboforeningernes permanente forhandlingsdelegation.

Dernæst kommer *sekretariat, bladvirksomhed* og de *faglige udvalg*.

Sekretariatet, der blev oprettet i 1917, har til opgave at samle de administrative tråde og at bistå bestyrelse, faglige udvalg og formandsskab i udførelsen af det daglige arbejde. Sekretariatet består i dag af ialt 16 medarbejdere. Heraf arbejder dog to specielt for *Landøkonomisk Rejsebureau*, hvis hovedopgave det er at skaffe unge danske landmænd lærepladser i udlandet og anvise udenlandske landmænd læresteder her. Endvidere er seks af de seksten medarbejdere placeret i den *økonomisk-statistiske afdeling*, der er fælles for landboforeningerne og Landbrugsrådet.

De resterende medarbejdere varetager de øvrige sekretariatsfunktioner, herunder også det rådgivende arbejde i skattemæssige, juridiske og ejendomsretlige forhold. Ligeledes administreres konsulenternes pensionsordning foruden en lang række faglige bevillinger iøvrigt. Af det faglige arbejde, der direkte varetages i sekretariatet, skal især nævnes arbejdet med uddannelsesspørgsmålene både for de unge landmænd og nu også efteruddannelsen for landbrugets konsulenter m. fl.

Udover landboforeningernes egne faglige udvalg, hvoraf stambogsudvalgene er de ældste, er landboforeningerne repræsenteret i en lang række faglige udvalg, der er nedsat i fællesskab. Det gælder bl. a. landsudvalgene for svin, heste, fjerkræ, får, kaniner, specialafgrøder og maskiner, statslige forsøgsudvalg vedrørende planteavl, husdyrbrug og maskiner og de landbrugsministerielle produktivitetsudvalg, hvor landboforeningernes repræsentanter i de fleste tilfælde beklæder formandsposten. I samme forbindelse skal nævnes Samrådet for forskning og forsøg, der er oprettet på landboforeningernes initiativ og med sekretariat i De samvirkende danske Landboforeninger. Gennem dette samråd er det lykkedes at tilføre forsøgsvirksomheden betydelige bevillinger. Endvidere skal nævnes Landbrugets Informationskontor, der er servicevirksomhed for konsulenterne og landbrugsskolerne, og den efteruddannelsesvirksomhed for jordbrugets vejledere m. fl., der er under opbygning på Tune Landboskole.

Med *Landsbladets* etablering i 1956 blev skabt en egentlig kontakt mellem landsledelsen og hvert enkelt af de ca. 130.000 medlemmer. Ligeledes blev der gennem det medlemsbidrag, der indførtes sammen med medlemsbladet, skabt en direkte økonomisk forbindelse mellem medlemmerne og samvirksomheden, selv om noget sådant ikke kendes i vedtægterne.

Et andet led i den faktiske opbygning af en landsorganisation, der er sket uden vedtægtsmæssig baggrund, er den direkte kontakt, der i de seneste år er etableret mellem samvirksomheden og de lokale landboforeninger. Kontakten sker dels gennem regelmæssige *informationsbreve*, dels gennem afholdelse af *landsformandsmøder* ca. hvert andet år, dels gennem den *udlånsvirksomhed*, der er skabt for etablering af moderne konsulentcentre.

Det fællesorganisatoriske arbejde

Udover de danske landboforeningers egne organer er der i tidens løb i samarbejde med andre landbrugsorganisationer – ofte med landboforeningerne som initiativtager – skabt en lang række slagkraftige arbejdsorganer til varetagelse af særlige opgaver, især inden for det afsætningsfremmende arbejde. Først og øverst blandt disse står selvsagt landbrugets fællesrepræsentation *Landbrugsrådet* med den meget betydelige indsats, der herigennem udøves enten selvstændigt eller koordinerende inden for handelspolitik, afsætningsfremme, erhvervspolitik og samfundskontakt. Det falder naturligt herunder at nævne både Landbrugets Afsætningsudvalg, „Kompensationsudvalg", Fællesmarkedssekretariat, Dispositionsfond og Finansieringsfondene, der hver for sig er selvstændige fællesorganer, men har sekretariat i Landbrugsrådet. Landboforeningerne øver inden for dem alle en betydelig indflydelse. Endvidere skal nævnes eksportudvalgene og LOK.

Gennem de her nævnte organer og ved hjælp af de meget betydelige midler, der forvaltes i dem, øves der en helt uvurderlig indsats specielt inden for afsætningsfremmende og salgskoordinerende foranstaltninger. En sådan koordination er – selv om vi stadig kunne ønske den betydeligt bedre – af enestående karakter. Den giver derfor også de organisationer, der styrer dette arbejde, en stor indflydelse og et stort ansvar.

Af andre fællesorganer skal nævnes Nordens Bondeorganisationers Centralråd, *NBC*, og den Internationale Føderation af Landbrugs-Producenter, *IFAP*, som landboforeningerne er medlem af gennem Landbrugsrådet, og hvor igennem en række fællesinteresser af international karakter søges varetaget, for eksempel inden for internationale vareaftaler og vedrørende fødevarehjælp.

Hvad der arbejdes med i dag

Under gennemgangen af arbejdsorganerne er kort berørt en række af de opgaver, der arbejdes med inden for samvirksomheden. Samvirksomhedens eget arbejde vedrører først og fremmest de faglige og erhvervspolitiske opgaver. Undertiden stilles disse opgaver op som modsætninger. Det er forkert. Det faglige og det erhvervspolitiske arbejde går hånd i hånd. Erhvervspolitikken skal skabe rammerne om og klimaet for landbrugserhvervet, så den faglige fremgang kan trives.

,Det vil føre for vidt at referere alle de opgaver, der arbejdes med i dag. Derfor skal der alene som *eksempler* nævnes nogle af den økonomisk-statistiske afdelings opgaver.

Erhvervspolitiske undersøgelser

Inden for det sidste år har landbrugets erhvervspolitik givet sekretariatet – og navnlig den økonomisk-statistiske afdeling – et væld af opgaver, både ved landbrugsforhandlingernes forberedelse og ved gennemførelsen af landbrugsordningerne (kornordning, rapsordning, hjemmemarkedspriser, mælketilskud, kontrolforeningstilskud, nyetableringsstøtte med mere). Hertil føjer sig de meget komplicerede beregninger vedrørende devalueringstab og landbrugets likviditetsproblemer. Endvidere har den ændrede problematik for landbruget efter Frankrigs 2. nej til udvidelse af det europæiske fællesmarked givet anledning til nyvurderinger. Til brug herfor er et omfattende arbejde sat i gang for at vurdere afsætningssituationen og landbrugets hele samfundsøkonomiske betydning – alt med det formål at finde frem til, hvad der må være den rette landbrugspolitiske målsætning, herunder det yderst vigtige, der vedrører omfanget af den fremtidige landbrugsproduktion.

Prognosevirksomhed

Også et andet væsentligt område har den økonomisk-statistiske afdeling måttet tage op. Det drejer sig om et undersøgelsesarbejde over produktionens fremtidige udvikling i de enkelte landsdele, først og fremmest til brug for landbrugets fællesforetagender, det være sig mejerier, slagterier eller grovvareselskaber. Man har ønsket en fælles bedømmelse af den fremtidige udvikling i landbrugsproduktionen i landets forskellige egne og ligeledes af arbejdsdelingen mellem landbrugsdrift og fællesvirksomhed. En sådan bedømmelse er selvsagt uhyre vanskelig. Ikke desto mindre står vore fællesforetagender i den situation, at de *skal* planlægge betydelige investeringer, hvis omfang er helt afhængig af produktionsudviklingen. Derfor er man nødt til – så umuligt det end synes – at tage bestik af fremtiden, og da det berører såvel mejerier, grovvareforretninger, slagterier og kreaturafsætning, hvorledes udviklingen i for eksempel kvægholdet bliver i landets forskellige egne, er det meget naturligt, at opgaven løses i samarbejde.

Et væsentligt spørgsmål at få afklaret er også, hvor megen service det fremtidige landbrug vil efterspørge fra sine grovvareselskaber. Skal korntørring og -opbevaring og foderblanding være landmandens eller grovvarecentrets opgave? Hvor løses opgaven billigst, og hvor løses anlæggenes finansiering bedst? Det er blot et par af de spørgsmål, hvis besvarelse er meget væsentlig for den mest rationelle planlægning af landbrugets investeringer i sin helhed. Vi må gøre, hvad vi kan, for at undgå byrden af fejlinvesteringer, som der kun er landmændene til at bære, og derfor må der sættes en hel del ind på at løse disse problemer.

Det fremtidige arbejde

Selv om der foreligger et væld af helt aktuelle og hver for sig meget betydningsfulde arbejdsopgaver, og selv om det er vigtigst af alt – gennem undersøgelser og politisk stillingtagen – at få afklaret, hvad der må være *målsætningen* for dansk landbrug, så et fast fundament for den fremtidige landbrugspolitik kan skabes, og tilfredsstillende indtjeningsforhold for landmændene opnås, så må man her i jubilæumsåret ikke undlade at tage landboforeningernes egen organisationsmæssige og faglige struktur op til nyvurdering.

Vore store andelsforeninger omformes i disse år, og i de forløbne 50-75 år, siden De samvirkende danske Landboforeninger skabtes, har så meget ændret sig, at vi også må se på rammerne for landboforeningernes arbejde og for det faglige arbejde i landbruget i det hele taget – også det, der udføres uden for landboforeningerne.

Én ting er vis, og det er, at hvis landbrugets foreningsarbejde skulle startes på bar bund i dag, ville det ikke blive med en så stærk opsplitning, som vi kender, og som i mange tilfælde er udsprunget af lokale landboforeningers faglige initiativer.

Det var måske hensigtsmæssigt for *sin* tid med denne spredning. Men det er efterhånden et spørgsmål, om det ikke i dag havde været mere hensigtsmæssigt, om man foreningsmæssigt havde holdt lidt mere sammen på det faglige arbejde. Jeg tror, det kunne gøre foreningerne *stærkere*, og det faglige arbejde mere *slagkraftigt*, hvis det ikke var så spredt, som tilfældet er. På nogle faglige områder skal arbejdet udvides – på andre indskrænkes. Det ville være lettere af klare denne stadige tilpasning, hvis det lokale faglige arbejde foreningsmæssigt var mere koncentreret, end det er i dag.

Derfor skal man sørge for at holde mest muligt sammen om det faglige arbejde i vore foreninger og også overveje, om det ikke er muligt og hensigtsmæssigt at opnå en større koordination med det faglige arbejde, der udøves uden for landboforeningerne. Personligt tror jeg, at man på længere sigt skal stræbe hen imod at få det hele samlet i en stor forening inden for et naturligt afgrænset område af en sådan størrelse, at det er muligt at etablere et effektivt rådgivningsarbejde. Det vil sige, at der inden for hvert af de vigtigste fagområder skal være mindst en konsulent med assistenter. Det ville også være muligt at give sådanne foreninger heltidssekretærhjælp, der kunne varetage alle de administrative og de mere forretningsbetonede opgaver. En række af disse opgaver er jo i dag en betydelig belastning for den valgte ledelse eller for en af konsulenterne. I begge tilfælde bliver der for lidt tid til det, der er de egentlige opgaver.

Til brug for sådanne overvejelser er man nu ved at kortlægge det faglige arbejde i de lokale foreninger, så det er muligt at tage stilling til, hvordan man mest hensigtsmæssigt organiserer arbejdet i fremtiden.

Problemerne består givetvis både i det lokale arbejde, i landsdelene og på landsbasis. Landboforeningerne, hvis medlemmer repræsenterer omkring 90 % af landbrugsproduktionen, må være de naturlige initiativtagere. Det drejer sig om at få organiseret nogle effektive *lokale* enheder af en hensigtsmæssig størrelse.

Det drejer sig videre om en samordning af det faglige arbejde, der i dag udføres i *landsdelene og på landsbasis*. Det naturligste og mest rationelle ville nok være, at dette arbejde blev samordnet og efterhånden centraliseret under en faglig landsledelse. Dermed aner man konturerne af De samvirkende danske Landboforeningers omdannelse til en egentlig landsorganisation, der er opbygget af en række effektive lokale foreninger til varetagelse af det lokale faglige arbejde. Selve landsorganisationen ville da foruden sit nuværende organisationssekretariat i København med overvejende erhvervspolitisk bestemte opgaver få en selvstændig og omfattende faglig virksomhed, der mest hensigtsmæssigt kunne placeres i Arhusområdet.

Vi har altid – og med rette – været stolte af vort faglige arbejde og vort konsulentsystem i dansk landbrug, og disse traditioner, hvor landmændenes egne foreninger gør sig stærkt gældende i arbejdet, skulle vi gerne kunne leve op til også i næste generation.

Målet for foreningsarbejdet må være at skabe det bedst mulige økonomiske resultat i landbruget ved en indsats, der til stadighed søger at holde landbruget så moderne og effektivt som muligt, samtidig med, at man erhvervspolitisk søger at skabe tålelige arbejdsbetingelser. Landbrugets egen dynamik er en væsentlig forudsætning for at få det øvrige samfund til at tro på erhvervets fremtidsmuligheder. Også derfor er faglig og erhvervspolitisk indsats så intimt forbundet i landboforeningernes arbejde. Samvirksomhedens eller landsorganisationens opgave vil være at koordinere og fremme det faglige arbejde, at udforme landbrugets politik, at argumentere for den, så den kan gennemføres, og derefter medvirke ved dens administration – alt med det formål at skaffe landmændene en indtjening, der tåler sammenligning med tilsvarende befolkningsgruppers indtjening i vort samfund.

For at kunne leve op til fremtidens krav og være til størst mulig gavn for vore medlemmer, landmændene, må vi fordomsfrit søge at gøre vor organisationsstruktur så hensigtsmæssig og rationel som mulig uden at sætte tilhørsforholdet mellem medlemmer og foreningsarbejde over styr. *Jørgen Skovbæk*

De samv. danske Landboforeningers bestyrelse fotograferet før bestyrelsesmødet onsdag den 13. marts i Landbrugsrådets mødesal i Axelborg, København. Siddende ses fra venstre: gdr. K. R. Rykind Eriksen, Løkken, sekretær J. M. Riis, Odense, gdr. Aage Andersen, Bred, propr. Sv. Stentebjerg, Horne, gdr. Gunnar Petersen, Ejby, forstander Vagn Fog-Petersen, Dalum, de to formænd, forpagter Arne Pilegaard Larsen og gdr., folketingsmand Anders Andersen, derefter gdr. Herman Larsen, Holbæk, gdr. Laur. Jensen, Møn, gdr. Sv. Jensen, Ølstykke, gdr. Sv. Østerholm Hansen, Eskildstrup, propr. Anker Knudsen, Mundelstrup, gdr. Anders Hørlück, Skodborg J., samt propr. Boy Høyer, Horsens.

Stående bagved ses fra venstre forpagter Vagn Voigt, Lem, gdr. Chr. Jørgensen, O. Tandslet, gdr. Knud Friis, Rinkenæs, sekretær A. Juel-Nielsen, Rønne, gdr. Poul la Cour Møller, Als, gdr. Kaj Fr. Jensen, Akirkeby, gdr. Poul Karlshøj, Thisted, propr. O. Jepsen, Tolne, gdr. Andreas Heick, Hejnsvig, gdr., folketingsmand Søren Jensen, Alborg, sekretær Bjørn B. Christensen, Arhus, gdr. Knud Søndergaard, Brønderslev (som stedfortræder for gdr. L. Bønding Pedersen, Viborg), sekretariatschef Jørgen Skovbæk, København, gdr. Rikard Sørensen, Dannemare, gdr. Johs. Høyer Madsen, Ø. Ulslev, sekretær C. P. Knudsen, Nykøbing F., sekretær Jørgen Kjær, København, kreditkassedirektør Helge Clausen, København.

På grund af trafikforsinkelse var følgende tre bestyrelsesmedlemmer ikke nået frem, da billedet blev taget: gdr. Johs Schmidt, Mørke, gdr. Arne Møller, Løsning og gdr. Helge Bertelsen, Tarm.

Da landboforeningerne voksede frem

(fortsat fra side 7.)

tydeligste. Han var veltalende og logisk og havde forsamlingens øre.

Med deltagelsen i stænderforsamlingerne var der taget et langt skridt til bondestandens sociale ligestilling med de andre erhverv eller bondestandens emancipering, som var et programpunkt i datidens Danmark. Befordrende i denne retning virkede også forskellige love om offentlig administration, især vel landkommunalloven af 1841, der indførte lokalt selvstyre i landdistrikterne, i sogneforstanderskaber og amtsråd. Der var ganske vist nogen privilegeret valgret til disse råd, men flertallet af medlemmerne i sogneforstanderskaberne var dog ofte ansete bønder, som ved deltagelsen i disse offentlige hverv erhvervede sig kendskab til administrative spørgsmål og evne til at føre sig frem i tale og skrift.

Disse bemærkninger er anført, fordi op i halvtredserne havde de generationsskifter fundet sted, der skabte den store sociale afstand mellem fæstebønderne omkring 1800 og de hold af mænd, der i stigende grad delagtiggjorde sig og hævdede sig i landbrugets og den politiske udvikling i århundredets sidste halvdel.

Det må dog anføres, at fuldstændig var bondestandens emancipation ikke i halvtredserne, det være langt fra. Man havde vanskeligt ved især hos „intelligensen" og embedsaristokratiet at forlige sig med, at „den kofteklædte bonde" skulle have afgørende politisk magt. Bondeforagten var især repræsenteret hos det nationalliberale parti, i hvilket „intelligensen" gav tonen an, og hvis fører Orla Lehmann i en stor politisk tale anførte, at den politiske magt må bero hos „de begavede, de dannede og de rige".

Landbrugsoplysningens midler og veje

Igennem det danske landbrugs nyere historie lige til de sidste årtier af det 19. århundrede var det trykte ord så godt som det eneste oplysningsmiddel i landbruget. Foredraget kendtes så godt som ikke, ganske simpelt fordi der ikke fandtes foredragsholdere ud over „finere" folk, der talte for eksempel i Landhusholdningsselskabet.

Der manglede såvel læselyst som læseevne blandt landmænd af alle kategorier, men noget fængede dog her og der, og igennem eksemplets magt bredte fremskridtene sig efterhånden og med stigende styrke og hurtighed, ja, det praktiske eksempel har til vore dage bevaret sin stilling som et hovedmiddel til spredning af tekniske fremskridt.

Det blev af afgørende betydning for udviklingens tempo, at man efter landbrugskrisen fra 1830 til op i firserne levede under en stigende og i det store og hele stabil landbrugskonjunktur, der tilskyndede landmændene til og gjorde det økonomisk muligt for dem at gennemføre forbedringer og fremskridt, hvilket yderligere understøttedes af organiseringen af landbrugets realkredit i sparekasser og kreditforeninger fra halvtredserne.

I firserne kom tilbageslaget imidlertid med indledningen af det 19. århundredes anden store landbrugskrise, men da var den brede landbefolkning nået så langt i personlig frigørelse, handlekraft og faglig dygtighed, at den var i stand til under krisens tryk og hærgen at bygge fundamentet til en ny fremtid.

Landboforeningernes virksomhed til 1890

Man kan spørge, hvor og hvordan kommer landboforeningerne egentlig ind i billedet af landbrugets udvikling i det 19. århundrede? Ja, svaret derpå er efter forfatterens opfattelse, at landboforeningernes indflydelse lige til op omkring 1900 i langt højere grad må måles på den personlighedsudvikling, som de skabte forudsætningerne for, end på den tekniske udvikling – således som det er nævnt allerede i indledningen.

Forsøgs- og forskningsvirksomhed kom først rigtig i gang i 1880'erne, og den lokale konsulentvirksomheds udvikling hører jo vort århundrede til.

Det følger heraf, at landboforeningernes virksomhed i det 19. århundrede udelukkende måtte bero på den indsats, som bestyrelsernes medlemmer var i stand til og villige til at påtage sig. Hertil kom, at foreningerne fattedes penge, medlemsbidraget var så lavt, at det ikke kunne give basis for udfoldelse af nogen større virksomhed.

Men naturligvis havde landboforeningerne et positivt tilbud til medlemmerne, ellers havde de ikke udviklet sig, og at tilbudet var stigende ses af, at foreningerne forøgedes stærkt i antal i det 19. århundredes sidste halvdel.

Der var tale om forskellige praktiske aktiviteter, også en del mødevirksomhed, men det centrale samlende arbejde igennem mange år var husdyrbruget, først og især afholdelse af dyrskuer, senere mejeribruget og især produktionen af smør.

De første lokale dyrskuer holdtes på Sjælland i 1830 og i Jylland i 1831. I begyndelsen støttede Landhusholdningsselskabet dyrskuerne økonomisk, men med husdyrloven af 1852 kom der rigtig fart i dyrskuevirksomheden, da staten i henhold til loven ydede et tilskud til præmierne på 50 procent, altså efter princippet hjælp til selvhjælp, der blev en tradition for statsstøtten til det faglige arbejde i landbruget her i landet. Med husdyrloven af 1887 blev statstilskuddene til fremme af husdyrbruget stærkt forøget og basis for ansættelsen af lokale husdyrbrugskonsulenter skabt.

Oprettelsen af provinsielle sammenslutninger af landboforeninger

Det var også husdyrbruget og dets problemer, der var et hovedmotiv til sammenslutningen af de lokale landboforeninger i de to første provinsielle landboforeninger – først „Foreningen af jydske Landboforeninger" i 1872 og derefter „De samvirkende Landboforeninger i Sjællands Stift" i 1880. Det var i hver af de provinser en kreds af større landmænd, godsejere, forpagtere og proprietærer, der tog initiativet til sammenslutningerne, besatte bestyrelsesposterne og for øvrigt bevarede deres indflydelse et godt stykke frem i tiden.

Væsentlige problemer var organisering af stambogsføring for kvæg og heste, udarbejdelse af dyrskueregler, afholdelse af provinsielle dyrskuer, men også mejeribrugets fremme kom ind i billedet. Hertil kom så en række erhvervspolitiske problemer, der stod i forbindelse med udviklingen af husdyrbrugsproduktionen og afsætningen til England af husdyrprodukter, der var indledet tidligere i århundredet, men havde taget fart efter 1864. Det drejede sig om forbedring af trafikforholdene til lands og til vands, indseende med noteringen på kød og smør med videre.

Samvirksomhederne afholdt fra begyndelsen årlige delegeretmøder, hvor de ovennævnte spørgsmål diskuteredes indgående, men forhandlingerne udviklede sig hurtigt til at omfatte generelle landbrugsfaglige og erhvervspolitiske problemer.

Der var dog, hvad det sidste, erhvervspolitikken angår, trukket ret snævre grænser for det tilladelige i ytringsfriheden på grund af ledelsernes nære politiske tilknytning til det autoritære Estrup-styre, men vigtige resultater kom der dog ud af forhandlingerne, omend deres gennemførelse i praksis oftest måtte lade vente på sig.

Den første danske „landmandsforsamling"

I de to provinsielle samvirksomheder opstod hurtigt ønsker om at rykke nærmere sammen til drøftelse af de faglige og erhvervspolitiske problemer, hvis løsning det samlede danske landbrug var interesseret i. Der var for øvrigt skabt et betydningsfuldt præcedens for et sådant landbrugets landssamarbejde i de landmandsforsamlinger, som man efter tysk forbillede begyndte at holde midt i århundredet med landmandsforsamlingen i Randers i 1845 som den første. Det var oprindeligt tanken at holde forsamlingerne årligt, men det lod sig kun gennemføre de tre første år, og i alt blev der holdt 18 forsamlinger med forsamlingen i Odense 1900 som den sidste.

De første forsamlinger domineredes fuldstændigt af de store landbrugere, og kun enkelte bønder deltog. Senere kom der flere med, blandt andet som valgte delegerede fra de lokale landboforeninger. Ved forsamlingerne holdtes mange udmærkede foredrag og førtes interessante forhandlinger om for landbruget som helhed vigtige spørgsmål.

Erfaringerne fra landmandsforsamlingerne virkede imidlertid inspirerende på tanken om at oprette et landsforum for landboforeningerne, og da et forslag herom fra de to bestående samvirksomheder vandt tilslutning fra fynske og lollandfalsterske landboforeninger og fra Bornholm, oprettedes uden vanskeligheder De samvirkende danske Landboforeninger i 1893. Denne samvirksomheds udvikling indgår i emnet for en anden artikel.

Kr. Skovgaard.

Bonden i dansk digtning

Højskoleforstander Thomas Rørdam, *Rødding Højskole, skriver i denne artikel om den inspirationskilde, landbolivet og bondemilieuet har været for litteratur og digtning gennem de sidste 75 år. – Thomas Rørdam er født i 1913, søn af frimenighedspræst Torkild Skat Rørdam, Ryslinge. Efter at have taget statsvidenskabelig embedseksamen var han lærer på forskellige højskoler, fra 1956 ved Rødding Højskole og nu konstitueret forstander. – Tegneren* Holger Worm *har genskabt fire af de fremtrædende og betydelige forfattere i deres egne milieuer.*

Når man ser bort fra bondeskildringerne i visse af Holbergs komedier, Thomas Thaarups „Høstgildet" og Blichers „Hosekræmmeren", var landbruget og landbolivet kun sjældent inspirationskilde i digtning og tonekunst før 1864. Det blev det først, da interessen for fællesdanske problemer, som tabet af Sønderjylland havde bragt til opblussen, havde kulmineret. Gennembruddet kom med folkelige forfattere, skolelærere og bønder som Thyregod, Zakarias Nielsen, Anton Nielsen, Mads Hansen m. fl. Det meste af denne litteratur er gået i glemmebogen, men der er hjemstavnssange fra de første år efter 1864, som Højskolesangbogen har gjort udødelig, f. eks. Mads Hansens „Fo ajle de små blomster" til en genial melodi af en fynsk landsbyspillemand. Og hvem kender ikke hans på én gang stolte og ydmyge selvbekræftelse i „Jeg er en simpel bondemand"? Den åbenbarede skjulte skatte i bondens lave stue, samtidig med at den fremholdt idealet:

„Og hviler jeg en føje stund
og tager pen og bog,
da kæmper jeg på åndens grund
for fædreland og sprog;
men gælder det at stride
for frihed, liv og fred,
jeg lægger alt til side
og går i kampen med."

Mere dybtgående skildringer af bondens hverdag kom dog først omkring år 1900 med Skjoldborgs, Aakjærs og Jakob Knudsens digtning, hvis samfundsskildringer havde rod i den sociale og politiske udvikling i forbindelse med landbrugsfremskridtet fra 1880erne. Forsamlingshus, brugsforening og mejeri opløste det fra fædrene nedarvede almuefællesskab, og et grundmotiv i denne digtning var spændingen mellem gammelt og nyt, herunder den politiske vækkelse.

Blandt århundredskiftets bondelivsskildrere var Skjoldborg sikkert den, der havde sindet renest stemt med de mennesker, den ånd og det milieu, han tolkede og beskrev. I 1896 kom hans første roman „En stridsmand" med indledningsdigtet „Du husmand, der ørker den stridige jord", sat i musik af hans gode ven, lægen og amatørkomponisten Johs. Torrild. Bogens hovedperson er Søren Brander. Kærligheden til Ane bliver vendepunktet i hans liv. Den kalder på det dybest menneskelige i ham, på ansvaret ved at leve. Sammen bygger de sig et hjem på heden for at opdyrke jorden. Og så tager Søren fat med at rydde og plante, grøfte og grave. Han får lyngheden til at blomstre og ender som „præmiehusmanden".

Blandt Skjoldborgs bedste digte bør især fremhæves hans uforbeholdne hyldest til bondens forårsarbejde i „Når vinteren rinder i grøft og i grav" med de uforglemmelige linier:

„Så *springer* jeg udenfor mur og for væg,
hvor marken har klumper og mosen har klæg
med min hakke, min skovl og min spade."

Det er en arbejdets sejrssang. Hvad gør det så med markens klumper og mosens klæg? Hvis der slet ikke var hindringer, der først skulle ryddes af vejen, kunne bonden ikke se de samme resultater af sit arbejde. Det er en sang, der giver rejsning og mod på livet. Den bliver man i godt humør af at synge. Og når arbejdsdagen er slut og et dagværk er endt, kan fremtiden ses i møde med tillid:

„Jeg retter min ryg, og jeg skimter et mål,
da blåner og blinker det blankslidte stål
i min hakke, min skovl og min spade."

Omtrent samtidig skrev Skjoldborg „Min plet af fødelandets jord", hvori han priser bondens hjemliv „i lyse kår og trange" (Mit og Marens hjem). Honoraret for de to sange var 13 kroner!

Skjoldborg blev ofte forvekslet med Aakjær. I sine erindringer fortæller denne: Skjoldborg sidder en dag i en 3. kl. kupé overfor en bondemand, der siger: „Med forlov ... er det ikke Jeppe Aakjær?" – „Nej, jeg er Johan Skjoldborg." – „Nå, så er det Dem, der har skrevet 'Vredens børn?' – „Nej, det er Jeppe Aakjær." – Bonden: „Jeppe Aakjær, det er jo ham, der skal være så fordrukken." – Skjoldborg: „Næ, det er mig."

Spændingen mellem det gamle bondesamfund, barndommens verden og de nye teknisk-økonomiske andelstilstande gjorde frem for andre Aakjær til digter. Hans stilling til bonden (gårdmanden) var fuld af selvmodsigelser. Han kæmpede mod de hævdvundne tilstande på landet, men når han havde fulgt sin tilskyndelse i så henseende, overvældedes han af minderne om en bondetype, som de nye sociale reformer skulle bringe til at forsvinde. Alt det forgangne bliver i mindernes stille stund til poesi i hans sind:

„Her ved moders gamle rok
hun lærte mig at stave,
synge om „den hvide flok"
og „al hans nådegave".
Lul – lul! rokken går.
Men dens nyn af sange
vemodsfyldt mod hjertet går,
når kvældene bli'r lange."

Aakjær er bondens søn. I en af sine fortællinger skildrer han, hvorledes naturfølelsen vågner hos den unge landbo i hovedstaden og kalder ham hjem til fædrenegård og bondebrug: „Den, hvis øje vår efter vår havde indsuget den første engblommes blide farveglæde – hvis øre gennem åringer har inddrukket den første lærkes bævende trille, vil altid føle sig hjemløs i den store by." Han er naturens søn. Havren, der „blev sået, mens glade lærker sang", og mens „humlen brumlet dybt sin melodi", siger sandheden om sin digter. Det fremgår også af følgende vers:

„Mens i dug jeg groede fod for fod,
groede sangen sammen med min rod;
den, som ydmyg lægger øret til,
hører lærkens triller i mit spil."

Aakjærs sange til melodier af Carl Nielsen, Thorvald Aagaard, Oluf Ring og andre folkelige komponister hører til vore kæreste. Alligevel er mange af hans digteriske beskrivelser af landmandens arbejde året rundt næsten for romantiske. De savner det forløsende præg af samtidighed. Men mange mener, at de moderne landbrugsmaskiner ikke kan inspirere til poesi. Dette er næppe rigtigt.

I hvert fald har Sigfred Pedersen skrevet et fortrinligt digt om den moderne landmands glæde ved forårsarbejdet, når han sidder på sin traktor:

„Nu grønnes hver ager. Hør lærkernes sang
så evig som våren i Norden.
Højt over den stiger en sejrende klang:
Min traktor ta'r livtag med jorden.
Imellem os to er der sluttet en pagt,
den bruger min hjerne, jeg bruger dens magt.
Dens æggende rytme besætter mit sind.
Af vejen! Nu pløjer jeg foråret ind!

De gamle blev samlet fra mose og kær
i træsko og luvslidte kofter.
En tålsom og tapper og duknakket hær
drog ind over grevernes tofter.
Da retted de ryggen og skimted et mål,
genspejlet i hakkernes blankslidte stål,
højt steg deres sang med den fejende vind.
Af vejen! Her pløjer vi foråret ind!

– En stridsmand gik foran med hakken i hånd,
hans verden var lille og snæver.
Hvornår fik han tid til at skærpe sin ånd?
Man priste ham kun for hans næver.
Men stærkere kræfter ta'r fat, hvor han slap,
min ager bli'r vendt ved et tryk på en knap.
Da stiger en torden mod bakkernes tind.
Af vejen! Her pløjer vi foråret ind!"

Digtet har, som man kan se, tydelig adresse til Skjoldborg og hans forårssang, af hvilken den er en moderniseret udgave.

Mens Skjoldborg og Aakjær ville løfte husmænd og tyende op i lyset, var Jakob Knudsen gårdmandens digter. Hans *lærer Urup* er ganske vist søn af en lærer, men „jeg er af gammel storbondeslægt", siger han, og det siges således, at det egentlig er det samme som at være „af gammel dansk adel". Som lærer Urup beholdt Jakob Knudsen, skønt præstesøn, alle dage stærkt præg af sin oprindelse fra jysk bondeslægt. Det var den gamle og ægte bondekultur, han elskede. I romanen „Sind" skildrer han de ufordærvede bondeinstinkters reaktion mod løgn og uret. Anders Hjarmsteds ejendomsret til *sin* jord krænkes. Han har arvet sin faders heftige sind og dræber med koldt blod urettens håndlangere, herredsfuldmægtigen og arrestforvareren. Romanerne „Den gamle præst" og „Fremskridt" indeholder angreb på socialistiske og georgistiske patentløsninger og stationsbyernes moderne levevaner, der efter Knudsens mening ville løsrive bonden fra hans virkelighed. I modsætning hertil tjente grundtvigianismen med dens dybe folkelighed til at befæste bonden i hans forhold til virkeligheden.

Med forbavsende klarsyn hævdede Marie Bregendahl, at Jakob Knudsen og de øvrige danske teologer, som mod århundredskiftet drog ud i landet som højskolelærere, ville vække, løfte og lede folket – og her tænkte hun på bondestanden – i Grundtvigs ånd, på kristendommens og historiens grund. Hun havde selv været på højskole, men gik ikke helhjertet ind for dette grundtvigske syn. Hun mente, at folkesjælen dybest set skulle forblive uberørt af åndelige og kulturelle strømninger. Som ingen anden kendte hun livet, som det levedes i arbejde og fest, i sorg og glæde i den gamle bondeverden. I Marie Bregendahl som i de andre hjemstavnsdigtere lå en mere eller mindre bevidst trang til at redde det værdifulde i den gamle tid fra undergang. Både i „Henrik i bakken", „En dødsnat" og i „Sødalsfolkene" er formålet at levendegøre bondesindet gennem en række markante bondeskikkelser.

Som Marie Bregendahl var den noget yngre Thorkild Gravlund fra den vestsjællandske bebyggelse Reersø rodfæstet i den gamle bondeverden. Mens Aakjær og Skjoldborg var sociale reformatorer i pagt med oplysning og fremskridt, var han reaktionær. Hans løsning på krise og arbejdsløshed var en tilbagevenden til „makkerskabet", det gamle almuefællesskab. Kærnen i hans trilogi „Sognet" er den gamle aftægtsmand Nilaus' livsanskuelse, som udtrykkes i ordene: „Jeg sku hilse og sige, om det må være, som det er, og blive, som det var." Efterhånden

bliver det vanskeligt at skaffe arbejdskraft. Der kommer 5 flotte mejemaskiner til landsbyen. Nilaus piller lidt ved mekanismen, og den dag, da rugen er tjenlig, og maskinerne skal i gang, kan de ikke meje. Inden der kan skaffes reservedele, vil kornet være overmodent. Men så går budstikken, og alle mand møder af huse. Fællesskabets glade dage genopleves i en kort høsttid. Makkerskabet bestod sin prøve, og arbejdets glæde kommer i højsædet. I „Dansk folkekarakter" prædiker han mod den grundtvigske vækkelse, der forvandlede almuen. Han beklager, at bylag og sammenkomster hos oldermændene gik af brug, da højskolebonden blev toneangivende.

Johannes V. Jensen var lige så kritisk i sin indstilling til højskolerne. I „Gråbølle", den samfundsbeskrivende novelle fra Himmerland, beskylder han dem for at beskæftige sig med „ublufærdigt bræg flokkevis og i offentlige forsamlinger, meget langt fra dannelse det hele" og konkluderer, at landbrugsskolerne var „en solidere opdragelsesfaktor". Som Gravlund skildrede sjællandske bønder, har han givet uforglemmelige skildringer af gamle jyske bondetyper fra før højskolernes tid i sine „Himmerlandshistorier". Begge søgte de at bremse den udvikling, som ville rykke bondestandens rødder over, men Johannes V. Jensen var en beundrer af de tekniske fremskridt.

Den jævnaldrende Thomas Olesen Løkken havde ikke det samme historiske perspektiv. I 1920-24 udgav han romantrilogien „Bonden Niels Hald", hvis 1. del indeholder en realistisk skildring af en initiativrig mand, der gribes af gullaschfeberen under den 1. verdenskrig og bliver en ansvarsløs spillernatur. De to følgende bind er mindre betydelige.

Af adskilligt større format var mellemkrigstidens dybdeborende psykolog Jørgen Nielsen. Han var imidlertid bundet af to ting, der ikke lod sig forene: af sin hjemstavn, hvis gamle livsform han måtte beundre, og sin intellektuelle kultur, han ikke ville slippe. Han er sortseer og som sådan modpolen til den livsbekræftende Skjoldborg. Det bondesamfund, han skildrer, er præget af endeløst slid. Menneskene er en almue, som fra barns ben krøges under tilværelsens tryk. Ikke mindst er romanen „En gård midt i verden" (1936) en lang farveløs beretning om almuekvindens liv fra barndom til alderdom.

Omtrent samtidig debuterede Martin A. Hansen med romanen „Nu opgiver han", hvori han skildrer et dansk bondemilieu i opløsning som følge af tredivernes landbrugskrise. Vi møder her mange typer af gårdmænd, husmænd, karle og piger. Der er ivrige LS-agitatorer, unge socialister og grundtvigianere, der har mistet

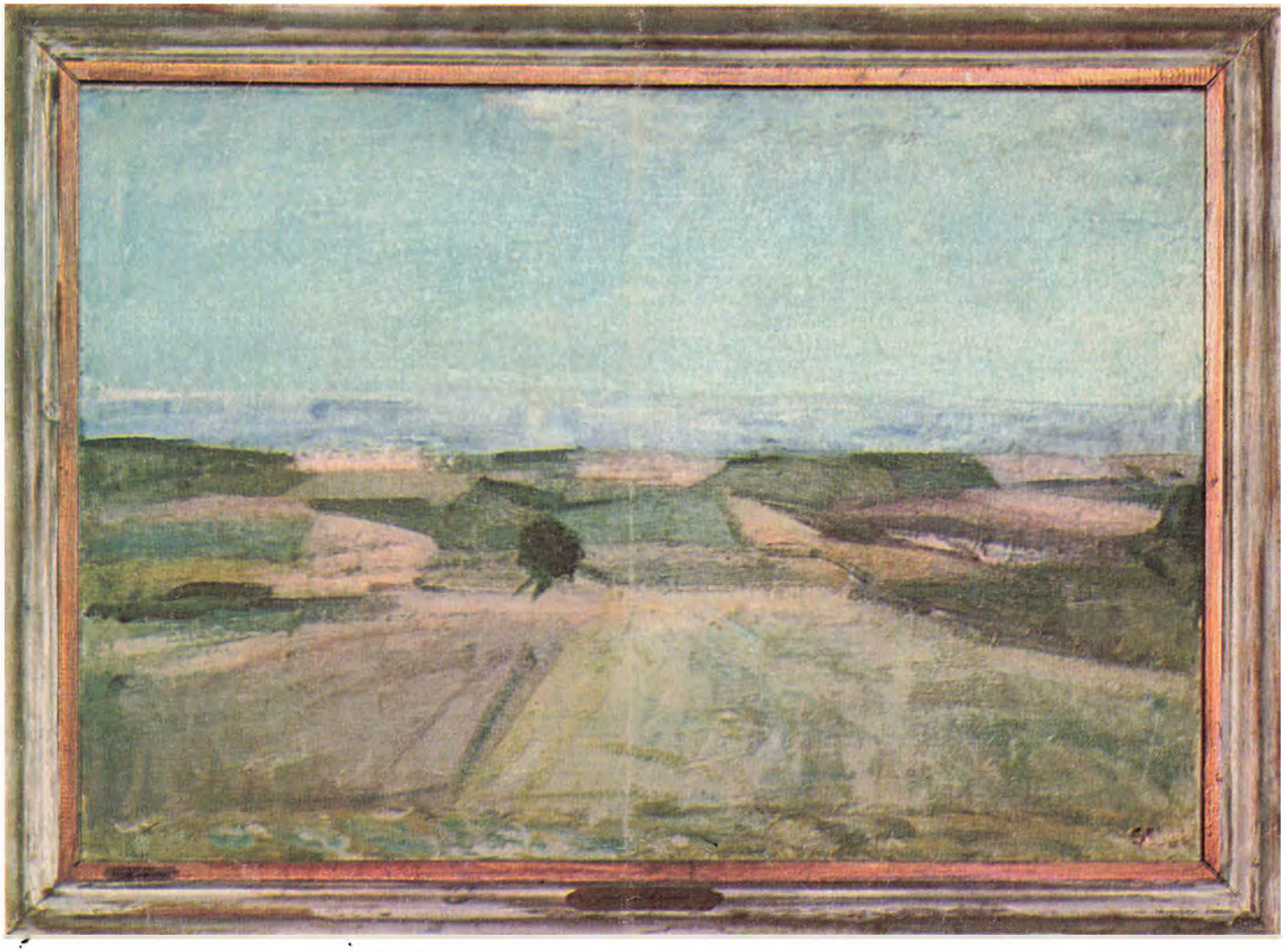

Maleren Svend Engelunds „Landskab fra Vendsyssel". Engelund er født i Vendsyssel og har bedre end nogen anden givet kontrasten mellem de mørke marker og landsdelens lysende himmel. Engelunds kunst er repræsenteret bl. a. på museerne i Hjørring, Aalborg, Randers og Esbjerg.

begejstringen. Bogen fortsætter med romanen „Kolonien", hvor hovedpersonen lider skibbrud i forsøget på at realisere sine ideer om det kollektive samfund. Begge bøger er social-realistiske beskrivelser fra et landbomilieu. Der er mange problemer: fjendskab mellem brødre i to slægtled, forlokkelse af rige piger ved fattige karle og af fattige piger ved rige karle, bogstudiet, der frister den unge landmand bort fra jorden og fra slægtsgården, vejrligets betydning, gode og dårlige høstår o.s.v. Som Jørgen Nielsen havde Martin A. Hansen stærke indtryk af gammel bondekultur. Han bryder med den, men vender alligevel tilbage til folden. Selv om han ikke i den følgende tid skrev egentlige bonderomaner, fremgår dette tydeligt af hans efterkrigstidsdigtning.

Også den mere ukendte, men derfor ikke ubetydelige Martin Jensen skildrer mellemkrigstidens brydninger. I „Vestenvind" beskriver han det milieu, hvori han voksede op, et landsbysamfund i Thy med alle dets modsætninger af social, økonomisk, politisk og religiøs art. „Vestenvind" er på én gang en meget lokal bog, idet man gennem den mosaik af situationer, der rulles op, bliver dybt fortrolig med Harrested sogn, og samtidig er det en meget universel bog, fordi dette sogn føles at dække over alle landets små bondesamfund i trediverne.

Endelig skal nævnes efterkrigstidsdigteren Hans Mølbjerg, hvis første bog „Mod nye mål" (1946) giver lyriske billeder fra hverdagslivet på en gård. Det samme stof har han givet romanform i „Gården", en selvbiografisk skildring, der kom et par år senere. Vel handler den om en gård i Vendsyssel, men over denne ser man ud over en ungdom i opbrud fra gamle autoriteter og famlende sig frem mod nye. Blandt dansk litteraturs mange skildringer af landboliv hævder Hans Mølbjergs bog sig som en af de kunstnerisk værdifuldeste.

Det siger sig selv, at der her kun er givet en meget sammentrængt og langt fra udtømmende redegørelse for dette betydningsfulde område af dansk digtning. Den nåede et højdepunkt med de virkelighedstro skildringer af det social-politisk-religiøse drama, der udspilledes, dengang den gamle almuekultur måtte vige for en ny tids tanker, der antog fast form med højskoler, forsamlingshuse og andelsforeninger. Almuekulturens undergang førte derfor ikke til rodløshed, men til rodfæstethed i en ny folkelig gennemsnitskultur. Og med Højskolesangbogen (1894), Danmarks Melodibog (1895), Indre Missions „Hjemlandstoner" (1895) og med digtere, der kendte og forstod bondens liv indefra, blev sangen et samlingspunkt for hjemliv og åndelige interesser. Et andet højdepunkt nåedes med den litteratur, der giver realistiske skildringer af landbrugskrisen og den deraf følgende opbrudsstemning. Altsammen er det digtning, der afspejler en væsentlig side af vor kultur og vort samfundsliv gennem de sidste hundrede år. Ingen digtning er mere dansk.

Landsbladets

jubilæumsnummer i anledning af De samv. danske Landboforeningers 75 års jubilæum
Redaktion: Poul Toft-Nielsen (ansv.), J. M. Jensen og I. C. Christensen.
Direktør: Hartvig Christensen, Hvidovrevej 59-61, 2650 Hvidovre.
Tryk: Egmont H. Petersens kgl. Hof-bogtrykkeri, København.